י. צינֶגל.

בַּמַּאֲסָר וּבַגּוֹלָה

מקורות רדיפות היהודים בארץ ישראל

בשנת תרע"ח.

הוצאת בנימין רוזנצביט

יפו, תרע"ט.

דפוס א. איתן וס. שושני, יפו.

מַזְכֶּרֶת

לאברהם הרצפלד ויצחק בן-יעקב,

ששקדו במסירות-נפש

על הצלת אחיהם וחבריהם המְעֻנים במאסר ובגולה.

ר״ח אדר, תרע״ח,
מאסר חאן איל-באשה,
דמשק.

לא נתכון כתב־יד זה אלא לדברים כהויתם שישארו לדורות, כקטע ממגלת הצער הכרוכה אחרינו מאז גלינו, מאז היינו לגולים... ואם לפרקים תשתפך לתוכו נפש־יחיד קובלת — מקור הוא אשר נקבוהו צרות הזמן והמקום, געגועי גולה ואסיר הם לחֹפש ולהדות־החיים ברחבי ארץ הולכת ונגאלת.

רק ארבעה חדשים עברו מאז, מאז אסרונו והגלונו, ובמשך הזמן הקצר הזה—כמה מאורעות, כמה סבל !.. רוצה אני לספר כאן מעט מהרבה ועל הסדר.

יָמִים־נוֹרָאִים.

המאסרים הנוראים התחילו בראשית שנה זו, שנת התרע״ח, ב„ימים־הנוראים" שלנו ממש. על דרך באר שבע נתפס ונאסר אחד מצעירי המושבה ר. אשר נחשד למרגל. שום דוקומנטים שיעידו על זה לא נמצאו אצלו. ואחרי אשר נחקר ונדרש מפי ראש הגנרל־שטאב בעצמו, יצא זכאי בדינו והֻתּר מכבליו על מנת לצאת לחפשי. החדשה הקצרה הזאת, ככל החדישות שבעתות המלחמה, עברה במעוף ברק את כל הא״ץ והיתה ידועה אפילו לתינוקות. תחלתה וסופה היו כל־כך קרובים זה לזה עד שבמשך ימים מספר יכולה היתה להשכח לגמרה מלב הכל ולהיות לנחלת הכרוניקה בלבד. אולם לפתע קרה דבר אשר העלה

שוב, במתהום נשיה, את העֻבדה ההיא ועשאה למאורע, מאורע אשר פחדו עתה מלדבר בו, מלהזכירו, ורק בלחישה מפה לאזן היו מוסרים לפעמים קטעי פרטים על אודותיו. הצעיר ההוא שנאסר על דרך באר שבע כחשוד ברגול ויצא זכאי בדינו אחרי החקירה־והדרישה, נאסר בעת שנית. בעם נפוצו שמועות על דבר ענייני אנקויזיציה משֻנים שעשתה לו הרשות כדי לאנסו שיְאַמֵת את החשד אשר נפל עליו, ושמועות אלו לא היו חסרות יסוד כלל וכלל. שורה שלמה של ירדיפות ומאסרים, גרושים וגליות, גולה אחר גולה, החלה הממשלה העיתומאנית לערך גם נגד כל היהודים בארץ ישראל, בערים ובמושבות, ביהודה ובגליל. לא די היה לה, כנראה, לממשלה זו שבצלה באנו לחסות, בכל אותן הגזרות והמועקות שזִכתה אותנו בהן מראשית ימי המלחמה עד עתה; לא די היה שלוח כל גדולינו ועסקנינו למדינת הים ולארץ גזרה בפנים אנאטוליה; לא די היה גרוש יפו הראשון זה שבזמנו הטיל סערה בכל העולם; לא די היה גם גרוש יפו האחרון, זה שהחריב מאות ואלפי בתי־אב בישראל וערער את ישובנו; לא דים היו עוד הרבה והרבה פקודות והוראות־שעה זֵדוניות, שישובנו הקטן נאנח תחתיהן וחשב להחרם כלו;— נוסף על כל זה חִבלה עתה הממשלה עוד מזמה אחת שבה תוכל למותתנו עד כָלה ולחלל גם את כבודנו.

— „מרגלים אתם!" זוהי העלילה הנמבזה שזרקו הפעם בפני הישוב העברי כלו. ועל יסוד עלילה זו חפצו לעשות בנו מעשי סנחריב ונבוכדנצר, מעשי ארמניה. חפצו וגם עשו. גדודים, גדודים, מחיל־הפרשים החלו מתנפלים על המושבות, מקיפים אותן, שמים מצור עליהן. פורצים אל תוך הכרמים, הפרדסים והבתים. תופסים כל הנפגש להם בדרכם, מחפשים אחרי המרגלים הנחבאים, לפי דבריהם, במושבה; מתנפלים בלילה לפתע פתאם, מעוררים את הישנים, חובלים ומכים, אוסרים ומַגלים למרחקים. והישוב העברי שלנו, אשר עבר עליו לא מעט בימי קיומו המעטים, נשא וסבל גם את המצוקות האלה, אשר נראים היו אז כדבר שאין לו סוף, נשא—אם גם לא בגבורה יתרה...

הענין היחיד שמלא עתה את לב הכל, שבלע כמעט את הכל היה: המלט! החבא! היתכן כדבר הזה שהמון עם רב יתעלם וישתמט? לזה לא שם איש לב. כרגיל בשעות של צרת הכלל איש לעצמו דאג, איש לנפשו בלבד. וישלא כדרכה היתה דאגה זאת. כפתילה הדולקת זו שנטף מים הרגיזה, והיא שוקעת וקופצת, קופצת ועולה, ברצותה להדָבק שוב ביסודות קיומה, כן עבדו

העצבים על דרך המחשבה: החבא! — השמועות באו בהולות בזו אחר זו ומעוררות ביותר כל עומת היותן סתומות ובלתי־ברורות. לא ברור היה אם גם למושבתנו זו אשר ביהודה תבא משלחת כזו, ומתי תבא, וכיצד תהי פה הנהגתה, ואם יש לקוות להצלה ופדיון הפעם מידים אלה כרגיל מאז פה במדינה. להחבא מפני שלטון הרשע? איפה? איך? כל אחד נחבא בפנתו, ובדמיונו החולה מצא את עצמו שם נתפס כמה מונים. כל המקומות היו כשרים ופסולים בשוה. ביום היה שקט ברחובות ובלילה תנועה. קשקשו רעפים בגגות וכעבעו גרונית, חרקו פה ושם תריסים וצעדים שעטו. היו יוצאים ללון בפרדסים קבוצות־קבוצות, ולפנות־בקר מחכים בעינים עצומות למחצה ובעד קורח לבשורה, כי שליחי החַבָּלָה אינם עוד — ועלובים ורצוצים היו שבים איש לביתו, איש לעבודתו.

בַּלַּיְלָה הַהוּא.

ובלילה ההוא, ליל פחדים ככל הלילות שקדמוהו, עברה דפיקה אחת על כל התריסים המוגפים ובכל הדלתות הנעולות:

— „קומו, צאו!"—קימת ליל זו שריח סוף אלול וטעם סליחות נדף ממנה יצקה עצב ככד באברים שסרבו לגוע, לפעל. אולם הנה צללי הקירות המאפילים מאיצים בך, מושיטים ברכות פרידה חריפות ודוחפים החוצה:

— לך, החבא!

— שלום, שלום, מנוחת־בית ומשפחה, שלום!

במעלה ההר, במשעול הצר, בין שורות של שקדים ושורות של גפנים אנחנו עולים. לא הר עברתי, הרגשתי אז, כי אם תהום! תהום עֲמֻקָּה אשר אֲפֵלָה שאפנו. הלב נבא רע. איזו עשרות של דְמֻיוֹת־אדם אִלְמוֹת, חושדות ונחשדות, מתנכרות, מתודעות אלו לאלו בפגישה באפל הליל בין גפנים מפחידות. קלוחי חם וקֹר עברו חליפות את יֵשוּתֵנו הַעֲצבנית עד שלבסוף היק פשפש בשער אחד הפרדסים האפלים ונכנסנו בשלום.- ומעולם לא כבדה השנה כבפעם זו בין עצי הלימון שמה. כחלום רע לפתו קוציהם את הצואר ולא הרפו ממנו עד מחנק. אך לא חלומות חזו אז הישנים, כי היה הכל חלום, חלום רע בהקיץ, ביום כלילה.

ובהיות הבקר וקולות קריאה נשמעו בפרדסים הסמוכים: לעבודה! ושמות חברים נקראו ברמה, וענו קולות מול קולות, אז בא הדבר. לפתע פתאם בא. כדרכנו יום יום נכנסנו למושבה מתוך הרגשה, שההרגשה את קול הלב, שהשב רגע לשיש על הבקר, הרגשת יאוש ודאית, כי הן עוד לילה כזה צפוי לנו אחרי היום, עוד הרבה לילות, ומוטב היה כי יהא זה היום האחרון שבימים הנוראים, כי יהא זה היום שמפניו פחדו כל־כך. וכך הוה. הם, החטפנים התוגרים, חכו לנו בכניסתנו למושבה. לא בלילה באו, כפי שהיה דבר השמועה, כי אם הקיפו קדם את המושבה. אנו שבנו כתמול שלשם והנה הופיעו הם לנגדנו.

וְכֹה נִתְפַּסְנוּ.

מחנה המתחבאים לא ישב כלו יחד כי אם להקות, להקות ובזו אחר זו. מתחלה יצאנו חבורה קטנה בת־ארבעה אנשים. חבורה זו היא שהיתה החלוץ לנתפסים והיא היא שהצילה את יתרם. אך יצאנו את הפרדסים והנה מראש אותו הר שצלחנו הלילה הבריקו לעינינו שלשתם: הסוס, רוכבו והרובה שעל גבו. ומכיון שסקרנו אותו והוא סקר אותנו, והבינונו, כנראה, זה את זה, עד שמרב שמחה לקראתנו הטים הלז את סוסו כנשר ישר עלינו, — ומכיון שלנו לא היה שוב לא מקום ולא זמן לעשות מעשה, שהמחשבה עליו מצצה מחנו בלילות עמל ונדודים — על כן עמדנו תחתינו שלוים, כביכול, מוסרים עצמנו לידיו. מצדנו, להפך, הרגענו גם אותו לבל יפחד, לבל יחשד בנו, לבל יחשיש לנו: „מישתמטים" אנו, נכון הדבר, אבל לא „בורחים"... אם גם לא הבין הלז את שפתנו, אך מאשר ראה די היה לו להבין את אשר לפניו. מצד־ארנבות זה אשר הסבין אליו במשך זמן קצר בסביבתנו היהודית די נסיון רכש לו למען היותו ישקט ביחס לטרפו. אך הוא כבר לטש עין לקרבן חדש. מרחוק, מבין הכרמים, הֻבלטה חבורה גדולה אחת אשר החלה לסגת אחור כשהיא בורחת בהחבא, ועליה הרים גבורנו את קולו גם ירה כדורי חצים. אך ללא הועיל: הפחד לנו לא נתנו לרדף אחריהם, וכן נצלו כלם על ידינו אם גם שלא בכונתנו.

לאט, לאט נוספו עלינו עוד אנשים חברים אשר הביאו הפרשים מפה ושם. עוד שלשה מאליהם באו, מפחד החצים שזמזמו על ראשיהם. וכה

הובלנו לבסוף אל תוך המושבה מוקפים מכל עבר, לעצבון־לב אחינו ואחיותינו אשר מספי הבתים, מבעד החלונות, מתוך הרחוב והשוק נדו לנו, ולבם—מבעד לחזות פניהם, המה ודוה...

קְשוּרִים וְגוֹלִים.

קשורים זה לזה בשתי ידינו כשהן מהֻדקות בחבל דק המחבר גוף לגוף, הושיבונו על הארץ בשורה מצֻפפת לשורה ארֻכה, שישבה שם קשורה גם היא באפן האמור. וכבר פה, בנסיון ראשון, נכּר הגבור לעומת החלש. מי שכבש פניו בקרקע והתכווץ כלו, ומי שמתוך ישיבה מחפירה זו זקף את קומתו ונפשו האירה את כלו... ודאי שפלוני, בעל בית הגון, הכפות לשֻתפו היחף, בָּריל, זה הנער העמל שאין לו בחייו זולתי פת־הלחם אשר הוא אוכל, ודאי שפניו נתכרכמו ברגע זה רק מעלבון שֻתפות זו גרידא ולהפך, בָּריל זה, שמעולמו לא ציר לו כי פה בתוך המושבה, יבא רגע שבו יִשְוֶה הוא את פלוני, היה כמַיים עיניו, כמתגאה... אולם נסיון זה לגבי כחות־הרוח של הנתפסים היה בעת ובעונה אחת גם להוכחה יתרה על כח החמר העושה הֶכֵּר בין העשיר והעני. סוף־סוף — אותו בעל־הבית ההגון נשאר בעל־בית, והוא יצא להפשי מלפני החקירה־ודרישה, זו שלא הבדילה בעצם בין זכותו וזכות בריל, בכח הסדור הצבורי שבמקום; ובריל—הוי, בריל!—הובל רגלי וקשור ככלב, עיף רעב וצמא עד ירושלם ומשם עד דמשק. ושמה אחרי רב תלאות, מהלומות ועלבונות, מת בודד ואֻלָם בבית־החולים לאסירים!...

אותו בקר סתו רְוֵה־צער!..

מביט אני על פני המושבה, ועיני לה דומעות:—אוי לנו שראינוך בכך! כמה ישנות קיום קישות חלפו עליך עד ישזכית לראות דור זקוף וגא, בן־דרור! וכיום—כיום צעיריך ידיהם שלובות להם לאחוריהם וכצאן לטבח הם רובצים תחתיהם בלי נע.

מביט אני על זָקֵן מושבה זה היושב דומם, קר, לימין שר הבולשת; עיניו הקמות אומרות לי הרבה. ידעתי את האיש הזה ואת פעולותיו פה במקום זה עשרים שנה ומעלה. מְנַכֵּר הוא את המשק העברי, ויש שהוא מוציא דבה על הכחות המתקדמים, רֶטוגרַאד הוא; אולם למראה בנינו, ההולכים כעבדים

בימי קדם, לא יתאפק, בכה יבכה בו לבי. שלֵו הוא לכאורה, אך לעיני גם מקלו בידו לא כתמול שלשום ישען עליו...

מביט אני בפני בנות המקום הטובות. הנה הן משקות ומאכילות אותנו. אסורות ידינו ואכל או משקה לא נוכל להגיע לפינו. כמה צער בתנועות ידיהן הרכות!.. האחת הושיטה מאכל לפי. סרבתי לקבל מידיה דבר־מה: „איני רעב!" אולם היא העיפה עלי מבט שראיתי בו, כי כאם טובה הרגישה „איני רעב" זה מה פירושו... „לא אוכל טְעֹם מידך, ידידה! המבלי תראי כי כעבדים לבנים היינו הפעם?"...

מביט אני בפני ילדתי הרכה שבכה שפתיה, המובאת לי לפרידה. חוֶרת היא יותר משראיתיה עד היום ולבי נגזר למראֶהָ, קָחוּהָ ממני! כי עוד רגע ונתכו כמים עצבי!..

מביט אני גם בך, רעיתי, ורוח גבורה תמלאני. פניך אלה די מרץ בם ודי בוז לעושקי אשרנו. אַל יאוש! האנושיות תנצח גם פה, אנו נסבל, נפרד. אמנם מי יודע אם לא לנצח... אך הרגע: שלֵו אנכי.

הנה דפקו לבבות. אחד, אחד הוגשנו לחקירה ודרישה. אחר קשרונו עומדים בשורות בנות שמֹנֶה. השורות הללו עמדו בזו אחר זו כשהקיצונים שבהן קשורים שוב זה לזה, כעין מסגרת מרבעת. הפעם היתה הקשירה יותר מהֻדקה, יותר אכזרית, עד שהכחילו הידים והלב נצבט... וכשֶשֻׁלמה המלאכה ונתן הכתב על יד אחד הפרשים המובילים את הפלוגה, נתנה גם פקודה בת קולות שונים ומשֻׁנים:

— אַיְדִי! לַדֶרֶךְ!

— לגולה! חליפת מבטים אחרונים, קולות בכיה חנוקים, אנחות־לב... ולפתע — פֶּרֶץ בכי ילדים רבים מטַפְלֵי המקום, אשר הבהילם המראה המחפיר. „בכו, בכו, ילדי ישראל! אשריכם שיודעים אתם לבכות. ואנו — לבותינו כאבן. דמעותיכם תשטפנה משא לבנו זה... אולם, אתן, הנשים, אַל בכות! לא כבכי ילדים בִּכְיְכֶן: זר הוא לאזן גבר. ידים אמיצות יִרַפה ופני עַזים יְעַוֶּה"...

— כה נפרדה הנפש בורבבקר מעל יקר מקומות מולדתה.

מֶמְשֶׁלֶת זָדוֹן וָבֶצַע.

אך הרחקנו מעט מחוץ למושבה והנה אלה החילים עצמם, ישוה עתה בעמדם לפני שר הבולישת והקהל הקישו לבם לחזק מוסרות ידינו ולהכאיבנו

עד עצם המה, כעת צוחקים הם אלינו מטוב־לב כביכול, מדברים תנחֻמות ותוך כדי דבור מתירים גם את הקשרים, ואנו נמצאים שוב חפשים ללכת כבני־אדם... והנה הסוסים דוהרים, והם מתרחקים מאתנו, עורכים „פנטזיה" *), מאירים פנים ומשוחחים בהרחבת הדעת, מפיצים אור על העתיד הצפוי לנו בקרוב. כה מתהלכים הם אתנו כרעים ואחים — ולנו לפי ישעה הנאה וקורת־רוח.

הידעתם בשל מה כל הטוב הרב הזה? בשל לירות ניר אהדות!...

קבלת הפנים שמצאנו בבית־המשמר בַרמלה לא שָנתה מהיחסים אשר נקבעו על ידי ה„בקשיש" **) בדרך. בקר־רוח גמור מגוגו ואחד אחד הֻכנסנו פנימה. אחרינו נסגרה הדלת ונמצאנו ראשונה א ס י ר י ם!... אולם — הבית, קירותיו המסֻידים, רצפת העץ, התקרה הגבוהה, ובעקר החלון הגדול הפתוח לרוחה אל חצר המשטרה הרחב והמלא תנועת־אדם, כל זה ביחס לבית מאסר תֻרכי הפליא, שִמַח ונִחֵם. „ובכן, אמרו רבים, אין השד נורא כפי שתארוהו, הבו, יהודים, נתישב, והשם יעזר!" עד מהרה הופיע גם בקבוק משקה מהצידה שהיתה עוד אתנו. תפסנו לנו פנה מֻבדלת ברחוק מקום מבני דודנו הישמעאלים. הללו, משנכנסו, מיד ישבו לפלות כליהם, דבר שעדין היה לנו לגעל. לפי דבריהם היה זה צריך להיות לנו לדגמה, ועלינו להתרגל למלאכה קלה ונקיה זו...

פתאם נפתחה הדלת ולפנינו הופיע איש לבוש כחָלים עם כפתורי נחשת נוצצים. בפיו קנֶה סיגרה ומבין שפתותיו הקמוצות למחצה הסתננו חצאי־מלים שקשה היה להבינן. מה שאפשר היה בכל זאת לתפס מדבריו היה זה, כי מתאמר הוא לנו לאיש־חסד. מאור נחוץ לנו — אומר הוא, מאור ללילה. ושמן יכול הוא לתת לנו, כלומר, יקנה בשוק בשבילנו... גם מים יכול הוא להמציא לנו די־רְוֹת. „אולם... כסף!" מובן, שכל אחד היה שבע רצון מהכנסת אורחים כזו. ומתוך שהיינו צמאים ועיפים לא החמצנו את השעה ונוציא את כיסינו בכדי למלא את דבריו. אולם כששמענו את המחיר, אשר הוא קובע לכל נפש בעד לגימת מים והנאת אור, נקטה נפשנו. לא מקמצנות הלילה, קמצנים לא היינו כלל. אלא — כיצד זה אין איש בוש „קבל צבור בני־אדם שלם להראות כה גלוי את נַולותו וכעורו בתאות הבצע? (איש! — תמימים היינו עוד אז לחשד את בעלי־דברינו באנושיות...) אבל זמן לחשב הרבה לא נִתַן לנו. במעשי כפיה ואנס הוציא מאת ארבעים איש, חמיש חמיש עשיריות ***) לכל נפש בעד מעט שמן ומים ללילה אחד.

*) פנטזיה—רכיבת-משחק על הסוס. **) שחד. מתנה. ***) עשיריה--מטבע תרכית.

בין כה וכה והלילה ירד. עיפי תלאות היום הזה וכל הימים והלילות שבהם לָנים היינו במחבואים, נרדמנו הפעם כלנו לבטח מבלי כל דאגה ליום־מחרת פן יבאו לתפס אותנו למלכות... כבר היינו ברשותה של מלכות זו, ופחד הרשות נגול מעל לבנו.

זמן ישיבתנו בבית המשמר שבר־מלה היה לא רב, אבל ארך מאד לרוחנו. היחס המתון שבראשונה נתחלף עד מהרה ברע, והרע — ברע ממנו. עוד בלילה הראשון נוכחנו כי אותה הצלה פורתא שאפשר לקנות פה בכסף, הרבה צער ועלבון — ביחוד עלבון — קשורים בה. זאת הדבר הזה קשה היה לנו לשאת יותר מאשר הלקונו מבקר עד ערב, כמנהגם. אותה הבריה השפלה, שהיתה ממֻנה עלינו, מצצה כעלוקה את דמנו ודמינו. ואנחנו, החפשים והמוחאים ביד כל עֹוֶל צבורי במקומנו, לא יכלנו כאן גם לפצות פה ולהתנגד לרע.

נתקבלה הפקודה להובילנו ירושלימה. אז יהרישו עלינו גזרה מהפירה:— „או לירה תנו, לירה לכל נפש, ותסעו ברכבת כלכם, או ברגל תלכו קשורים גם להלן כאשר גְסיתם". זו היתה גזרה שרב הצבור לא יכול היה לעמד בה. כסף היה רק לקבוצה אחת קטנה—ובסכום מעט, שלא היה מספיק לכל האנשים הנמצאים במאסר. „אם כן יתן כל אחד חמש עשיריות לקנות חבלים, חבלים לקשרכם בדרך". בפעם ההיא חרקו שִנַי, כאשר לא חרקו אף פעם. קשורים נלך עד ירושלים — וכסף, מחיר החבלים אלה, אנחנו בידינו נתן!.. זו היתה השפלת כבוד גדולה מנשא אף לאסירי־עני. בתחלה צחקנו. צחקנו מין צחוק שיש בו גם בטול לאומר ולנאמר וגם יראה מפניהם... אולם באחרונה — כשהגיעה השעה ללכת, ונכנס ישוב אותו שַמַש־גיהנום ובפיו דרישה נמרצה לשלם בעד החבלים והחל מותח על גבי הקרקע אחדים מאתנו לשם מלקות — אז היה הצחוק לחרוק שנים... גם לָקָה לקינו, גם כסף נָתַנו, וגם נקשרנו בחבלים, שהיו מוכנים פה מכבר בטרם נתן הכסף, הבלים, אשר דבר לא היה להם ולכסף זה...

ומי שלא ראה כיצד העלונו לבאב־איל־ואד ובאיזו הטלת אימה וזריקת מרה קשרונו — לא ראה דבר נורא מימיו! החבל היה כל כך מהֻדק עד שפקעה הסבלנות, והחלו אלה צועקים לפני הזַבִיט *) ואלה בוכים, בוכים ממש בדמעות ודם. אולם — צחוק־בטול היתה תשובתו הרמה של הזביט. נוסף על

*) זביט—אופיצר.

זה הֻגשו הידים זו לזו כל־כך, עד כי להסוב מעט הצדה היה מהנמנעות. כדגים מלוחים אלה הכבושים בחבית, כן צֻמדנו אחד באחד לבלי דעת גם אם הולכים אנו. וכששֻׁלמה קשירה זו הופיע פתאם שד משחת, חיל זקן, שפיו המטיר קללות וחרפות, ובידיו הוציא ממלתחתו חבל ארך שבו סגר את כל השורות מסביב כבמסגרת אחת, והיו הכל אנוסים מעתה להסחב כלם כאחד מבלי רצון איש ואיש... ועד אשר נכתב ונחתם כתב־הפקידות הנשלח אתנו נצטוינו כמה פעמים ללא צרך לשבת ולקום, לקום ולשבת. יודעים הם רשעים אלה, כמה אי־אפשר לשבת ולקום במצב נורא זה, ובכונה מוסיפים לְעַנות את הפושעים הנוראים האלה... אוי, פושעים!.. כמה פעמים הלכתם לעבד את הממשלה: הטבתם, הפרתם, כבשתם כבישים, סַלותם מסלות; כתפיכם מרטו ורגליכם צָבו, רעבתם, חליתם, עד אשר מרי־נפש ואמיצי־לב נַסתם סוף־סוף מהמערכה!.. ושם, במושבות יהודה והגליל, שכבתם למעצבה על ערש דוי. היו מכם שהלכו לעולמם או שנשארו אַנַלִידים; ואשר קם על רגליו ויצא בשלום — ונתפס!.. הן אתם הנכם הפושעים הגדולים, אשר עזבתם את ארפה ותבאו לחסות בצל הקדם... ובימים ההם, כאשר פרץ הריב הגדול בין המערב והמזרח, ורבים מחכמה ודאגה לעצמם חזרו למקום משם באו, אתם, הפושעים, פה נשארתם. רומנטיות, זכרונות קדומים עצרו אתכם פה. את החסד אדוני המקום זכרתם שנתנו מקום לפני מאות שנים לאבותינו הגולים, ותחת דגלם התיצבתם בהפק לב שלם על מנת לשפך דמכם בעד המדינה והמולדת!.. ומה היה אחרית הכל? כלנו יודעים, כלנו פה, המובלים כרוצחי נפשות, כמורדים במלכות... היש עין רואה במקום הזה? היש לב? היש גם דין?..

והנה נסחבים אנחנו ארבעים איש תחת שריקת שוט ובענן אבק נורא העולה מתחת לרגלינו. גוף לגוף נדחק וגוף את גוף דוחק. הקשר נמתח ונהדק יותר ויותר. עוד מעט והיד נקטעת ונחתכת... ובני־אדם בוכים, בני־אדם מתעלפים. הכל מתרסים כלפי מעלה. הלב טובע בדמו. העינים נשרפות בדִמְעָן. עד מתי? עד מתי?

...וטסים כל הדרך אוטומובילים ישר נכחם עלינו. ובכל פעם נגררת הפלוגה בכבדות ימינה, ישמאלה, שמאלה, ימינה. הופעתם של אלה מגדילה את הכלמה על הצער. בני טויטונים אלה, רוכבי קיטור בשמים ובארץ, מצליפים כך את עיניהם הכחלות־בהירות וגם הם, בני־מערב, אנשי הקִדמה, מתקני־

עולם, בִּגדי קֶנט וגֶטֶה, צוחקים לך, וצחוקם עוד יותר מדאיב הוא. ורוצה אתה לצעק אליהם: בני־תרבות גבוהה! למה אתם שותקים? הלזה נתחבבתם פה, להוסיף לעג על לעג שונאינו ומענינו? אך במקום צעקה, גלטשו העינים בבוז עוד רב יותר משלהם: „הבוז לכם ולתרבותכם המגדילה שעבוד בעולם!"

שבעה מדורי גיהנום עברנו מאז גלינו. וראשון בהם, שחֲרת רשָמיו עמק בנפשות, הוא באב־אל־ואד. אחר יום תמים של כעס עצור, של דמעות בלועות, של אגרופים מקֻוצים לשוא, של עוד פרוצסים טבעיים אשר נעצרו — באנו לפנות ערב עיפים, צמאים ורעבים ונמים למחצה לבאב־איל־ואד. פה ראינו, כי „ידידינו", אשר לוונו עד כה, עוזבים אותנו, את צאן מרעיתם, מוסרים אותנו לאחרים. הם נפרדו מאתנו בלי כל ברכה. אולם תחת זה שלחנו אנו אחריהם קללות למרבה... ועד שהספיקו להתירנו העריב עלינו היום ויבא לילה שכל לילות העולם עם חשכתם נתקפלו בו...

אחר־אחד, במנין ומספר, נהדפנו לתוך מאורת־אפל אחת, שאיש לא ידע להבחין בה מָהִי. ההבהנה לא אחרה מִבֹּא, כי עד מהרה גדלה המועקה כל־כך עד שהיושב לא יכל לקום והעומד לא יכל לשבת, קר־והמר לזוז, לנוע וללכת. האויר כבד כרגע והעיק על הלב. הֻרגש תכף כי מאסר מועט זה, המחזיק בו מֻרבה פי שלשה מהמדה, הרוג יהרגנו בלילה אחד. היאוש תקף. רגוּן נלאה מתוך דכאות עבר בעורק חי אחד מקצה לקצה, אבל לא היה בכחו לפעל דבר. הובשינו לא נתפעלו ממעשיהם, שהם עושים לאחרים ומהדברים, שאחרים מדברים להם... עוד טרם ידענו מי הוא הפעם אלוף ראישנו, אשר זכינו לעמד כעת תחת פקודתו, והנה נפתחה הדלת בחמה עד אשר היושבים על ידה נפזרו עצמותיהם, ופנימה התפרץ כחיה טורפת איש רם־קומה ובידו נר, שהאיר את פניו והראה כמה ארס ורעל בהם. כרגע התנפל על אחד האמללים ובאגרופיו ורגליו כמעט מולל אותו כלו. כל זה למה? על שבתו בתוך ערמת התבן, שממנה יאכיל הלז את סוסו. ואם תמצא לאמר: אי מקום ישיבה זולתה? אין מַקשים על מי שכל מעיניו — זריקת מרה בבני־אדם למען נַצֵל את כיסיהם... כן, ידעתיך, בן־דודי, ישמעאל! עבד נרצע לזולתך בכפר או בשבט היית בטרם באת הנה, וכיום למדך מראה עיניך על סביביך לעשות כל תועבה ולישרר ולגזל. מולך מעצמך הנך פה בין ההרים!.. איש אולי לא צוה עליך להתהלך את בני־אדם ככה. אולם ודאי שאיש לא

למדך גם להתהלך את בני־אדם באפן אחר... גם המים אשר אתה משקנו, גם האור אשר אתה מבעיד לנו כל זה לנו גם לעלבון גם לחמס!.. מחר בהיות הבקר בלכתנו ירושלימה שוב תשפך עלינו כל זעמך ועינך לא תחוס גם על זקן וחולה. וכל המוסיף לפגר במחנה תוסיף להלקותו בלי־לב... כל זה לשם כסף כי יזל לכיסיך. — אכן, נשבעתי, כי הפעם מות נמותה ובידך מאום לא ידבק!..

תַּחַת שׁוֹט שׁוֹרֵק יְרוּשָׁלַיְמָה.

כל הלילה היינו ערים מהסר מקום, משכב או מושב. הרב עמדו על רגליהם נשענים זה על זה. וככבשים אלה ביום חם, המטמינים ראשיהם אחד בצמר חברו, כן נרדמנו לאחרונה מעיפות שאין להתגבר עליה ראש על כתף. וַנהיה כלנו כסבך אחד של תולעים בגל־דמן, פרעושי המקום וכִנָיו כבדונו כאורחים הגונים. סרחון החֶנקן, הבל גופות הנרדמים, עבר כל גבול... הראש כבד כברזל, צנח בכל כָּבדו על החזה והפסיק באכזריות את התנומה והגביר יסורים של גסיסה בלתי־נגמרת, של פרפורי־מות... אז בקשתי את נפשי למות! אך תוך כדי זה צחקתי בלבי בכאב: המתן עוד!.. הן זוהי רק תחלת דברים... וסופם... להֲמשכם הכון, לסופם הכון! כי עוד רב הדרך!

והדרך אמנם היה רב. לא בפרסות ומלים, כי אם בפגעים ונגעים.

אחרי אשר יצאנו את באב־אל־ואד ובאנו לבין ההרים, התחיל „ראש הגולה" שלנו, זה שהתודע אלינו אמש על ערמת התבן, להראותנו תכף את ידו הקשה ושוטו השורק. הכה על ימין ועל שמאל, מפנים ואחור. בהיותו אחד על כל הפלוגה, הריץ את סוסו תמיד מהמרכז אל האגפים שבחזיתו, ולא נקה אף אחד. לכלם חִלֵק באפו מבלי כל סבה. הקשירה גם היא היתה רעה מאד וכתולדה ממנה בא דבר מוזר־מכאיב... כי גם מוזר גם מכאיב היה לראות כיצד אנשים־אחים רגזו זה על זה עד לגדופים, על אשר לא יכלו ללכת אחד בצד השני או אחד אחר השני, מבלי צַעַר, מבלי דְרֹך על רגלים, מבלי אַמֵץ קשרים, מבלי חֲבֹט צלעות... לא פעם קרה כי פרצה מריבה בין שנים בדבר הליכתם, כשהם מכבידים זה על זה שלא באשמתם; זה אומר: אתה סוחב יותר מדי את החבל, וזה אומר — אתה! זה אומר: אתה דורך על

עקבי, כי ממהר אתה ללכת, וזה אומר אתה מעכב אותי בהליכתך המתונה והנך מכשיל רגלי על עקביך. במקרים כאלה היה בא ה„ריש גלותא" שלנו ומלקה את שניהם כאחד עד ששניהם משתתקים, נושכים בשרם בשיניהם, על המלקות ועל עצמם... וכל כמה שהיה רצון כביר לשתק, לסבל ולעזר זה לזה — לא יכלו רבים לעצר כח ויצאו ידי חובתם ביטון ,וקיבלנת־חישאים...

והדרך לירושלים — הרים וגבעות, מעלות ומורדות, אבן וחצץ, חול ואבק; והמישחית ממהיר ודוחק; והשמש לוהט וצורב. הלב ריק והגרון יבש. ו — הכל נשכח... אין אתה יודע לא תחלה ולא סוף. מי ומה אתה פה... וכגופך זה, ששכבת אבק עבה כסתו וכלו הלבין־שב, כן גם נשמתך כלה מכסה אבק וכאלו הפכה שיבה, זקנה קפצה עליה. הטבע הנהדר שמסביב, אליו לא תפן ולא תראה אותו... מת הרצון, מת הכל...

רק שם, במורד הגדול שלפני מוצא, בזמן שההבהלה הדוחקת היתה חזקה והאנשים החלו מאליהם לחלק במורד, שמה נתעוררתי! התמונה היתה מעוררת בחדושה: במקום העליות, שהיו לנו עד עתה, באה פתאם ירידה אחת גדולה, שנדמה כי אין לה סוף. ונדמה היה, כי נפתחה שאול עמקה לא הרחק מאתנו, במקום לא נודע... ואנו מתגוללים כעת ישר לתוך פיה... ענני האבק הוסיפו להאפיל על התמונה; שריקת השוט שרה לה כקדם את פרק השירה שלה; התיבות הגבוהה הצועקת מתחת אופני האוטומובילים ומעל כנפי האוירונים גם היא כקדם לעגה לאיד אדם. האבנים והחצץ כל שכן שלא רצו להעלם מתחת לרגלינו היחפות והפצועות; החבלים גם הם לא רצו לרפות מאת שרירי זרועותינו. ובמוצא השקונו חובלינו מלא החפן מים ויגרשונו בחרפה... עתה עלינו בהר, חגים ומטפסים, נעים ונדים כשכורים, נופלים ומועדים בעל פני הקרח. וירושלים מנגד — כמו מתביישת מהביט אל חרפת בניה, שולחת לנו מבטים בגנבה, מציצה ומתעלמת, מתעלמת ומציצה, וכאלו קוראת: „אוי לי שראיתיכם בכך!"

— וגם אנו, ירושלים, „אוי לנו שראינוך בכך!..."

וכשנכנסנו ירושלימה גזרו עלינו גזירה לבלי דבר את שום בריה שתקרה לנו בהוצות. וכשנדבר — לא נדבר בשום לשון שבעולם זולת בשפתם הם. ואם תמצא לאמר: אין אנו יודעים לשון זו שהם זקוקים לה? — בל דבר!... והנה על דרכנו, ברחובות קריה, נצבים יהודים ויהודיות, זקנים ונערים יחדיו,

ולבם חרד למ־אה, ה־ד לדעת מי ומי הם שבויי ח־ב אלה אשר כה יבהילום באימה? שואלים הם אותנו שאלה עתיקה זו, שעולי ירושלים היו נשאלים תמיד בעמד רגלם בשערי העיר. אולם אותה תשובה אח־ה הפעם לבא. שותקים אנו, מצער ובשת ומאימת הגזירה. והיה מי שלא כבש יצרו והעז ודבר ודוקא בלשון עמו, וזכה ללקות קבל עם בשערי עיר הקדש! מעל סוסו הצליף בו הרוכב במגלבו בכל מלא גופו באשר מצא. וגם אני, כותב הטורים האלה, לקיתי עשר מלקות שוט בגבי בחצר המט־ה אשר בבולשת: רעבים וצמאים היינו ובקשתי אכל מאשה אחת שעמדה באותו מעמד. אכל ומים. ויאָמן לי! אף משהו מכאב גופני לא השתי... רק לבי הֻכה לרס־ס... — „לא גבי הכית, פרא־אדם, כי את לבי, ועל זה ודאי קשה לסלח!...“ אולם ב־גע העלבון ההוא צצה בלבי התקוה, כי עוד נבא בחשבון.—ובמלכות שמים אשר תכון בארץ לכשיבא משיח צדקנו רבים ימצאו נחס־נקם!...

קַבָּלַת־פָּנִים בִּירוּשָׁלָיִם.

בצער מהול בהצי־נחמה הבטנו על אחינו הנשקפים מראש הגג של אותו מנזר שנהפך למאסר בימים ההם. אחינו בני יש־אל אלה, משאר מושבות יהודה, אשר הובאו הנה גם הם לפני זמן־מה באותו הד־ך שהביאו אותנו... גם הם בראותם אותנו מובלים הצטפפו להביט בנו כה באותו צער קבוץ גליות!...

עד מהרה הורידו גם את דרי מעלה אלה מאגרא רמא וצרפום אלינו, אל החדשים, ויחד הובילונו לפני ה„קול א ג׳אסי״*). זוגות, זוגות התיצבנו אחד אחרי חברו ושורתנו השת־עה לארך כל החצר. חכו. השוטרים סלסלו שפם מתוך צפיה מְמֻשכת. אנחנו לא ידענו לְמַה תכונה זאת מְכֻונת. היו מי שאמ־ו כי פה המקום לגבות חוב מאתנו, וכל אחד ודאי יקבל שכרו במלקות לפי הראוי לו אם „בורח“ ואם „משתמט“. היו עוד דעות הששניות אחרות. ובעוד אלה עם אלה מתלחשים באימה וביראה, והנה מעל הקומה העליונה קפץ ממש עלינו גבר קצר־קומה, דל־גוף, בעל זוג עינים קטנות־נוצצות שהצליפו על פני כל הנצבים עד שרבים הורידו עיניהם וכבשו פניהם בקרקע. ודבריו לגלגו:

— שאָלֵם כי יאמרו לך — פנה למזכירו — שאלם ויאמ־ו לך—הידעו כי זה שלש שנים מלחמה בעולם? איפה היו כלם? בפתח תקוה? בראשון לציון?

*) קול א ג׳אסי — תאר צבאי.

יש שם דבש לרוב, ענבים ובארון רותשילד? הרבה כסף לבארון רותשילד, מה? בני־בארון כלכם? — וקולו עבר מלגלוג לרגז עשוי, מזֻיף. הזיוף הגיע למרום קצו כשפנה פתאם לאחד העניים שבינינו הלבוש קרעים וסחבות:

— ואתה, היש לך מכנסים? ונעלים יש לך? ומה יש לך? ופנה וראה! — הצביע על שוטר משוטריו — „כמה נאה לבוש היא! כמה יפה נעול הוא" — והחיוך רעד כמעט בין שפתיו. ועיניו מצמצי באותו רגע כאדם שבלע ובית־בליעתו נצרם... ובדמיון שקר זה שבחר לו לשם תגבֹרת התוכחה שלו הפנה את ראשו לצד השוטרים ויתן צו:

— לַמַסְקֻבִּיָה!*) — הפלוגה, שגדלה כעת פי שנים, זזה. כל אחד חש וצ־ף למחשבה, כי אותו איש קצר קומה ודל־גו הוא ודאי גם רשע וקטנטן, זולת היותו פקיד תרכי.

ולולי אותה עלמה, שהרתה וילדה בקדושה לפני אלף תשע מאות ושמנה עשרה שנה באר־ץ ישראל — כי עתה מי יודע, אם זכינו להכנס בטרקלינים מרוחים כבפעם זאת. כי עלו העמים ממדינות הים ובנו פה לשמה ולזכרה בתים והצרות, היכלים ומנזרים עם גני־חמד וגנות־טיול והללו עמדו לנו בשעת דחקנו. לולי זאת, כי אז היינו כל הזמן תחובים בבתי־כלא מעין זה שב„באב־איל־ואד"... „בחצר מרים" הגדולה זו שעולי־רגל היו מתאכסנים שם לעת־חג, קבעו את מאסרנו. רק לשמע שם זה יוצא מפי הקול־אג'אסי ששנו. כל־שכן עתה כשראינוה עין בעין: רוחה, נקיונה ורחב החלונות של בתיה. אולם, אהה! ה„מכה השלישית" ממצרים ו„היהודים האדֻמים" מעבר לסמבטיון שניהם נועצו פה יחדיו... אלה רוחשים ורומשים על הארץ ואלה מעל פני קיר וקירה קופצים, דוהרים כסוסים... ואורח חדיש מקרוב בא — יקֻבד כבוד משנה ביתר עֹז... יושבים פה בחדרים ובחדרי חדרים אנשים למאות. מחכים לגזר־דינם, לְהֵחָלֵק „לטַבּוּרים"**), ולפי שעה נפשם בחייהם תבחל ובשרם עליהם יצרע מטמאה, ומאכל הם לכנת הארץ ולפשפש הקיר...

הַחַיִּים בַּמַּסְקֻבִּיָּה.

כחדש ימים אסורים היינו בירושלים, במשמר הצבא, וזה היה שם סדר היום:

*) חצר הרוסים. חצר מרים הקדושה הנזכרת לקמן. **) טבור—בטליון.

בבקר בבקר היו באים הצ'אוישים*) והיו מונים אותנו כמה פעמים עד שעמדו על מספרנו המְדֻיָּק, עד שנוכחו כי לא ברח מאתנו איש... בכל צהרים חִלקו לנו, ושוב במנין חוזר הלילה כמה פעמים, ככר־לחם, ככר־לחם לאיש. ופעמַים ביום, לפני הצהרים ובין הערבים, היו מזכים אותנו בפִילה של „בֻּרְגול"**) שלוק במים ומלֻפת בשמן, פילה לעשרה, פילה לעשרה. האכל הזה, ה„תַעין"***) וה„קאראואנה"****) יֻחלק יום־יום לכל אנשי הצבא השמורים פה והוא סעודה זעומה שאינה מספקת להשביע אפילו למחצה. ורואה הנך לעיניך המון אנשים רעבים, עצורים, נושאים בדומיה את סבלם ואין שם לב ואין דואג. ואין אתה יודע את מי להאשים בסדר גרוע זה, כי סדר ואדמיניסטראציה אין. ולולי העזרה הצבורית שהֻמצאה לנו היהודים מצד מוסדנו המשרד הארץ ישראלי, מי יודע אם לא מתנו מרעב. ולמה אין העם הזה, שכננו, מגיש עזרה לסובליו בבית הזה ? !

ותכן חיינו שם מה היה ? טיולים, ארכות וקצרות, על פני הפרוזדור הארך האפל שבבנין הגדול ההוא ; עמידה אצל שבכת הברזל על יד החלון, כדי לראות ולשמע דבר־מה מפי עוברי־ארח ואורחים המבקרים אותנו חדשות היום ומה שנוגע למצבנו הפרטי ; נדודי־שנה בלילות עד לידי כאב־ראש ועד לקריעת־עצבים מתוך נשיכת פישפשים ועקיצת כנים... וכל זה תחת צל קורות בלי אור שמש ואויר־נשימה הפשי, תחת משמר והגבלות, אם גם לא קשות ביותר, אחרי שֶׁרַככו הלבבות, הידים והשוטים בשמן־שחד רב. כל זה בצרוף עם מה שהתהולל כבר בימים ההם מבחוץ לא הרחק משערי חברון במקום שם עמדו צבאות אנגליה,—שֶׁנַע, מוֹתֶת והציג ככלי ריק...

וקץ לישיבתנו עדין לא נראה. בקשות הֻגשו לברור מצבנו. ממה נפשך! אם אנשי־צבא הננו — למה זה אסורים אנחנו ? למה לא יוציאונו לעבודה ? וכל תשובה לא באה. יש להבין, שֶׁעֲרו, כי צפוים אנו למשפט. והיו מי שאמרו כי כבר נשפטנו. ופה במשמר זה נשב עד תם המלחמה. לחם־חק, תעין, ותמחוי־מלך, קאראואנה, יאכילונו עד שנסתאב... ופה התעוררה השאלה מאליה : ומה יהי אם יעלה ויבא ויגיע אויב לשערי העיר וישים מצור עליה ? הפתאים האמינו כי אז ייטיבו אדוני המקום עצמם את חסדם אתנו ויוציאונו לדרור. טוב במקרים כאלה להיות פתי מאמין לכל דבר ! אולם הפקחים נכאו

*) צ'ויש — סגן אופיצר. **) גריסי חטים. ***) לחם-חק. ****) תמחוי-מלך.

רעות מראש; כי עוד בטרם כל יגלו אותנו למרחקים. ומי יודע אם לא עד קצה הארץ, לאסיה זעירה? — ברגעי שיחה כאלה, כשבאו לידי מסקנות עצובות, היו הכל משתתקים והחוג כאלו נרדם בעצבונו לנצח. אולם בלבבות המו רגשות כסערות־חרף המתקרבות, וענני הרהורים עלו על פני כל, ונטפי מים היו מתגלגלים בכבד מעל הריסים הרועדים, וביק היה חוצה כפעם בפעם את ענני המחשבה: לברח!...

במשך אותו זמן היו איזו הקירות והדרישות שגוְנו במקצת את התמונה האפלה והאירוה, כי היו אז מוציאים אותנו החוצה, ועד שסדרונו שם בשורות ובמנין, שוהים היינו בחצר חפשים למחצה, משתדלים לספג את קרני השמש בגופנו רעב־החם וצמא־האור, מעמידים את עצמנו ישר ממולו כחתול זה... ובין המשך להמשך, בהפסקות של צהרים באמצע החקירה־הדרישה, מדברים היינו ברגע זה מעל פני המרפסת של הקול־אג'אסי, ממול בית־הבולשת, עם אחינו שעל פני הגג שם מרחוק, אלה שהובאו מחדש ממושבות יהודה. וישוב אותו צער ואותו חצי־נחמה. „למחרת, צפינו, יצטרפו ודאי גם אלה עלינו, ומחננו ילך ויגדל. ודאי חדשות יביאו אתם אלה מהנשמע שם בדרום..."

וכשמקבלים היינו את חדשות המקום שגרשנו ממנו, בכליון־נפש סוער היינו מקבלים אותן, והגעגועים היו בוקעים ועולים! היה נזכר בית שקט עם חיי־משפחה עֲנָיִים... ופרדס מְכֻסה בצל־גופו עם ריחות־פרי הרימים מתערבים בזעת עמלים... ושֶבת־אחים יחד ודברי ריבות נעימים על מלחמת־קיום קשה — באספותינו, אספות פועלים עברים... ומראות עתיד יורדים כעין מראה הרי ארצנו לעת יופע עליהם השמש עם עלות השחר... והיה אז הטוב שברע כה חזק עד שממילא קפצה כעת מחשבה משֻנה, כי לא בא הרע שבחיים הללו אלא לשם הטוב שבהם, לשם געגועים וזכרונות אלה, לשם הרגשה חדשה זאת שבלב בן־הדור היוצר את ארצו וגולה באמצע יצירתו; לשם תגברת אהבה... לשם געגועים על מולדת־ארץ... והיתה נחמה יורדת לרגע ללב כלטיפת יד־אֵם בשעת יקיצה מחלום רע מעיק... אבל אלה הן רק רגעים, ואחר חזרו השממון והגעגועים להלאותינו כדבר יום־יום...

בלילות היו מקשיבים... וגם שומעים... שם הרחק, לא הרחק מאד, רעמו תותחים ותקוות לעולם הדש עולות מתוך הריסות עולם... הרוח היה מביא את הקולות הרחוקים שהיו נראים לעין הדמיון יותר משנשמעו לאזן...

הלב היה מתרחב ומתכווץ... אך מיד נעשה ההוֶה המתקרב לעתיד מתרחק בשבילנו... אסירי עני וצער היינו אזי זולת מה שהיינו אסירים סתם... בימים כאלה — חשבנו — בימים כאלה להיות אסיר!

כעת ידענו כלנו שגולים אנחנו. לא אנשי צבא, כי אם גולים, מאד אפשר שלולי קרב אויב לשערי חברון, כי אז היה גזר דיננו יוצא במקום הזה. כי הן מכל אלה החקירות שנחקרנו, לא הבריר דבר זולת זה שנתחיבנו חובת עבודת־צבא והשתמטנו ממנה, זה ולא זולתו. וכל משפט, כל עניש לא צפה לנו, כנהוג במדינה זו. גם הקולאג׳אסי היה מנחמנו כפעם בפעם: „תהיו סָלדאַטים! סָלדאטים תהיו!"

היו אמנם קדם לכן גם שמועות מעוררות־פחד, על אודות פקודה שנתנה מאת ג׳מל פאשה ל ת ל ו ת מהתפוסים אחד מעשרה. על מה ולמה תליה? איש לא העז להבין. ידוע היה שבאספה הישובה אחת דברו פֶּחַת העיר החדיש והחכם־באשי קשות זה עם זה. החכם־באשי אִיֵם על הפחה ודבר ברור, שיש עין רואה בעולם היהודי, ועליו ועל בני סיעתו לשקל מעשיהם בנוגע לנו... הלז בכל זאת עמד על שלו בדבר התליה. האיש הגס הזה שבלה כל ימיו בארצות ערב הפראיות ונלחם שם מלחמת־מצוה, לדכא את מרד הערבים באפנים היותר פראים, חשב להשתמש גם כלפינו, היהודים, באותם האמצעים שהשתמש בם תמיד. במחו שעשעו דמיונות על דבר מרגלים יהודים שהועילו לשבר את החזית יחד את האויב שמבחוץ... כל יהודי מרגל היה, לפי דעתו, וכלם ראוים להתלות! בנאומו הגדול לפני קהל התושבים ברמלה ובירושלים העז להפקיר את דמנו ולהתיר לכל בן־ישמעאל, לכל „מֻשלם", לתפס יהודים ולהביאם לידיו... ובמקומות רבים ביהודה קם חזיון מחפיר אשר לא היה עוד כמוהו מאז התישבו יהודים על אדמת האבות: כַּפְרִיֵי הסביבה העברית, הפלחים, התנפלו על נס־ציונה, שדדו ושללו רכושה, תפסו רבים על מנת למסרם לממשלה כבוגדים, כמרגלים. וכל זה בעטיו של פחת ירושלים. כל עצם התפיסות והחפושים בהמון לא בא אלא לשם זה להראות לעיני־עולם כי כל הישוב בוגד הוא, מרגל הוא... בחקירות־ודרישות השונות היו שואלים את כל אחד: „המכיר אתה את פלוני המרגל?" ואוי ואבוי היה למי שהכירו... כלם היו מכרחים להתכחש אף על פי שפלוני זה היה ידוע לכל.

אולם לבסוף כשגברו קולות האיש ברמה ורעם היריות נתקרב, ונשתתקו ככר קולות „השרה" הזה וחדל מאתנו, חשבנו כי נצחה סוף סוף הדעה, שאנשי צבא הננו ואין פה מקום לגולל עלינו עלילות שוא ועוונות גדולים. כך חשבו וקבלו. גולים אנחנו. אנו יוצאים מפני שהם יוצאים... ורואים היינו את עצמנו הפעם כטבעת בשלשלת של מאורעות־עולם, כשורה קטנה במערכת המלחמה, אף ידענו שמעטים בנו יזכו להשאר בחיים. ממחול שגעון זה קשה לנגרר בו גם גרֵרה כל־שהיא לצאת שלם. ועל כן הצטידנו ברוח, באמץ־לב, בסבלנות. פִּרזַלנו את הרצון כְּפַרזֵל סוס לדרך ארך... הלב נבא רע, וכנראה, שידע מה שנבא...

הַמְּנוּסָה.

ופתאם ביום גשם, אחד מגשמי האסיף הראשונים, הִיוּרֵה, ולקול התותחים הִיוּרֵה, מהרי חברון ונחל־צְרָר, הוצאנו בחפזון ובבֶהָלה, כמעט בנשימה אחת — החוצה! ופה — אה, מה הרעימו פה הקולות מעבר להרים ואנהנו, הסגורים, לא ידענו! — סדרונו חיש מהר, שלא כדרכם, והריצו את כל המאסר החי — הפָּנים בכלל — אל אותה מרפסת ששם נהקרנו לא אחת וְשָׁמְשָׁם היינו עורכים שיחות־אויר את חברינו. הפעם היה אותו הגג ריק מאדם. כל החומה העליונה כמו מתה. אולם תחת זה—נגולה לפנינו כעת תמונה רבת־ערך.

הרחובות המו מרעש אופני האוטומובילים הבאים ושבים, עמוסי משא וריקים. מכל המשרדים סחבו הפקידים בעצמם ארגזים כבדי משקל על גבם והטעינו את הַקְטָרים. פה בתוך מהומת הַקְטָרִים האלה אפשר היה עוד למצא גם זוג פרדות המשיך דרכו בקשי כשהוא רתום לעגלה מלאה דפתראות... נגמרו החשבונות... קבוצות משא ומסע, רגלים ורוכבים, זרמו מדרך הגגב ופניהם ספרו הרבה... העיר העתיקה, השלוה והנרדמה, חֲדשה נעוריה. הָמתה לקראת מה... הללו יוצאים והללו נכנסים. ובעמקי הנפש תקוה רוחשת: מי יודע אם כל זה לא לנו, לא לטובתנו הוא?..

וכשאנו יוצאים כיום את העיר, את הארץ, אין אנו צריכים להתעצב כלל... להפך — שמחה וששון!.. „מלַוים אנו מת מצוה..." לחשתי לחברי ולחישה זו עברה כגל את כל החבורה שלנו. — בחייכם! מאֻשר הנני שיד עליונה

שָׂמַתני עד־ראיה לחזיון־רם זה, הנשנה פעם באלף שנים. בהמיר ארץ... אבל אין דומה יציאה ליציאה. הם יוצאים על מנת לא לשוב, ואנחנו — כן נשוב!

ואותו קצר־קומה ודל־גו שהיה לפי החלטתנו רשע וקטנטן, היה קטנטן באמת. את כל נפשו הנרגזה ביום פקודות זה הֶעֱרָה במלים האלה: — „בני בארון, ראשון, פתח־תקוה, ענבים, דבש!.. אנו נוליך אתכם למושבותיכם!..״

בין כה וכה וערב בא. יציאתנו, כמובן, נדחתה למחר. כי איך יוליכונו בלילה, בחשך, בשעה שקל ונוח להשתמט מעין השומרים ולברח? כְּלָאוּנו בחצר־הבולישת הגדולה המוקפה גדר גבוהה ושומרים רבים הָפקדו עלינו. תחַת כפת השמים, צפופים ודחוקים איש לרעהו בקֹר ובאפלה, נרגזים ומנבאי־רע על העתיד לבא עלינו, הסתדרנו בדחק, אחד על גב השני ממש, נכונים בעיפותנו הגדולה לנום, להרדם. אולם מחשבה כבדה כעופרת נחה על הלב: מי יודע?.. שם אולי נחרב קנין־עם, רכוש־ארץ ומי יודע הנשאר עוד מה? על פי רעם קולות האש יצר לו הדמיון בַּלָּהות שדה־קטל עם כל החריפות הדמיונית, עם כל הרטט שברגש המֵצַר, הדואג לעצמו ובשרו...

לאט, לאט נשתתקו הקולות.

שררה דומית־הרים. רק לרגעים התעורר עוד תותח בודד והברו רטן לעמתו כמתוך אינרציה. עתה נחרו כבר רבים מהאסירים נחרה יגעה. ונדמה היה שחלום רע מכביד על רוח אפס... ושנתי נדדה. ידעתי כי לילה זה אחרון הוא לי לראותי את עיר קדשנו! — „ירושלים, ירושלים! — המה הלב — איך נהיה כדבר הזה, שמאֵרת הגלות, שממנה נמלטנו, תרדפנו עד הלום? איכה נָגלֶה ממך גלות מְגֻולת כזו בזמן שעוד רגע וזכינו לראות בשחרורך?״

והנה הִוְרִיד המזרח, הִכְהִילו שמים והלבינו בתים; ורק בני־אדם השחירו עוד... שוב הופיעו עינים זעומות, קרועות בפוך, כמנהג בני־המזרח, זורקות מ־ה, — עיני שובינו האכזרים; צללו שוב דרבונות צורמים ומרגיזים. הכל דבר בשפה ברורה: — הִכּונו!.. אך כל כמה שירבתה התכוננותנו לקבל יסורים, עוד הפתיענו הצר הזומם, הממציא ומחבל, בחדשות שמצאונו בבקר. הלומים והמומים היינו בעלילה החדשה שגוללו עלינו רגעים אחדים לפני צאתנו לדרך.

בִּרְשׁוּת הַבּוֹלֶשֶׁת.

איש צבא — ז'אן ד'ארם — עמד וקרא:

— פלוני בן פלוני! הלז יצא את שורתו, התיצב לפניו וכרגע נצטוה לנטות ימינה ולעמד.

— פלוני בן־פלוני! קרא שוב אותו ז'אן ד'ארם. שוב יצא המְכֻנה והתיצב לפניו. הפעם עברו רגעים מספר. הקורא העיף בו עין, התלחש את משנהו העומד על ידו ועוזר לו בקריאת הרשימה אשר בידיו. סוף סוף צוָהו לנטות שמאלה. פה נתגלה רצון חדיש לחלקנו לשנים. השנוי בלתי מובן היה לנו עדין. הכינו למה שיבא: להכיר על פי האנשים הנחלקים ימינה ושמאלה ולהוציא מסקנה, מה נשתנו אלו מאלו. אולם אפי הסוגים שאנחנו יכלנו לשער נתבלבל ונתערבב לנו מדי הוסיף הקורא להלקנו. אם חשבנו מתחלה: בני מושבה הוא בוחר להוד ובני ירושלים להוד, והנה בכדי לבטל את השלאת נפשנו ערבב הלז עלינו את התחומים והעמיד בני מושבות אצל ירושלמים. אז הלם לבנו בצפיה סתומה. והחלו רכי־הלב שבנו להביע חששותיהם כי ודאי לתליה בוחר הוא מאתנו. הללו בכה והללו בכה, מדַינים זה עם זה ומתחרים בכח־דמיונם הלקוי — והנה באו מלאכי־חבלה חדשים, שוטרי הבולשת, והכניסו את כלנו המועמדים מצד ישמאל, והם שלשים ושמנה במספר עם ערבי אחד בכללם, אל תוך בית־הסהר שלהם — בעוד אשר את הימָניים, שמנים ואחד במספר, וביניהם הרבה ערבים, הישאירו בחצר תחת משמרם הקודם. חלוקה זאת וההפרדה שלאחריה, שעשתה אותנו אנשים מן ה„חדר" — מאד לא מצאה הן בעינינו, והשנו כי דבר רע ומר טמון פה. חשנו את הָבל פי האסון הקרב אלינו, אך את מהותו טרם ידענו.

עד חצי היום שכבנו תחתינו בבית הבולשת. שכבנו ממש. לעמד, להתהלך, להתנועע לרצונך אין לך רשות. מטילים בך אים מתוך זוג עינים רצחניות, שדֻגמתן לא ראית גם מאז אסיר הנך... רוצה אתה לצאת רגע, להִפָּנות לצרכיך — אין מניחים לך.

— מַלְיא איל פַּגַטַלון*)! — גוזר עליך האיש שמדרגת האנושיות שלו ברורה לך אך יותר מדי...

*) מלא את מכנסיך!

— יא אפנדי*), יא בֶּק**)! — מתחנן אתה אליו בכל לישונות של תחנון— אנא, חוסה! האיש הזה — מראה אתה לו על חולה מְסֻכן אחד — חולה טיפוס הוא וזקוק הוא... הרשהו לצאת לצרכיו!..

— מה?.. — מריעים עליך קול פרא: — טיפוס? חולה טיפוס? ימות תחתיו! — ותוך כדי זה אין דעתו מתקררת בעצה טובה זו והוא מוסיף:

- הלואי ומתם כלכם פה! אין דבר, מות תמותו!..

וכשפותחים אנו את מלתחותינו, מוציאים משם אכל, מתכונים לסעודת צהרים, הרי הם אינם מחכים לכבוד, ובעצמם נגישים ומוציאים משם את כל הנמצא תחת ידינו ומשאירים לך מלתחה ריקה והולכים להם כשהצחוק מתגלגל מגרונם בכל מלא הבית עד אשר גם הבית, גם קרביך יזדעזעו יחד...

יושבים להם כל היום אנשים, פרצופים מגאלים ונוראים אלה, ושיחם, שיגם וכל הגיגם — כל מלא ישותם — רצח! נתלקטו הנה מכל חלאת מין האדם וזוהמתו, שודדי דרך ורודפי זמה; כל אשר פָּלטו בתי־הסהר קָלטה פקידות המאסר ולשכת הבולשת פה. מי שנדון לתליה או למאסר עולם — יַרצה פה עוונו בעבדו לממשלה עבודת ז'ן דארמה... כשאתה מסתכל במוסד זה ובפקידיו הקטנים והגדולים, בתנועותיהם המתעבות, בעיניהם הקורצות בנבלה, עיני חוטאים מבטן, בישיבתם הריקה והבטלה, הנך תמה וכואב... אלה הם משמרי הצדק של אֻמה זו וזהו מוסר החק!

... והלא אך מקרה הוא זה שאחד הקושרים האכזרים האלה אינו בקשורים, בסובלים... ולא מקרה אחד ראינו בעינינו במשך זמן מאסרנו כי אסיר ופושע, שזה אך תמול היה אתנו עלה פתאם לגדולה בחסד הצ'ווישיה ונהפך לרועץ לנו, חבריו מקדם...

כפות לחבל ולמחשבותי אלה נמצאתי כבר עומד בחצר המטרה מול אלה שנשארו שם מהבקר בלתי קשורים. וכשראו שני המחנות הגולות זו את זו מרחוק לא עצרו רבים כח בעצביהם ופרצו בבכי וגעו כילדים שלקחום מסנור אמם וכפתום לעיניה!..

אז החלו להקריב אותנו אחד לאחד ושני המחנות היו למחנה גדול כבן מאה ועשרים איש, שגורלם מעתה נמסר בידים בטוחות... ידוע היה לכל, כי

---

*) יא אפנדי — אדוני! **) רום מעלתו.

הז׳נדארמריה הירושלמית הזו אין כמה לרע ולאכזריות מַמְלוּקִית בכל הסביבה. וכלם התכוננו לסבל עד כמה שאך תגיע היכלת מבלי להראות עוד סמני הכנעה ומרך לב.

הַפְּרִידָה.

יצאנו את שער החצר. פה עמדו המוגים המונים, נשים וילדים, משלהם ומשלנו. משלנו בכו בכי עצור חנוק. משלהם הקפיאו פניהם ולא נכר היה קפאון זה מהו: עקת־לב או טמטום־לב? הֻגשו לישם חמורים לשם הובלת חולינו. הֵחֵלו מרכיבים אותם על גבי החמורים והם, באפס כה, חסרי רצון ויכלת, נשמטים ונופלים ארצה מעל גב המרדעת כשאבריהם נחבטים בצרורות הקרקע ואבניו. וישוב מרכיבים אותם וישוב הם מתגלגלים ארצה כגוית־מת... ומתרגזים הז׳נדארמים ומכים אותם ברצח. והנה מתעלף אחד החולים המֻכים, זקן חלש ישגם מבלעדי זה תשש כחו לגמרה מצער ומפחד העתיד, ובאים אנשים־מהצד להקימו, להחיותו, והם — גם הם — מֻכים... אין לעזר איש את אחיו... והכאב רותח ומעלה ברתחו מחשבה מתאכזרת:

— „מותו, ואַל נֵרָא בעלבונכם חיים!..״

... וקולות התותחים מתגברים ברמה. הרעש בעיר גדול, הכל בורח, הכל נס. הרת עולם! וצועקים הז׳נדארמים ומבהילים זה בזה, הפקידים הגבוהים בַנִשמעים להם והללו בעומדים תחת פקודתם. ומתבלבל הכל לעיניך ואינך רואה זולת את רסיסי הדמעות הנוצצים בעיני אחָיך החלשים והיגעים ביותר. והפץ עז מתעורר בלב לפיסם, לנחמם... אולם, הס מלהזכיר! הנחמה היתה יכולה אז להרגיז יותר מאשר להשקיט... וכשהנשים הבוכות ברכונו לפני צאתנו: — צאתכם לשלום ובֹאכם לשלום! יהי רצון שתשובו שלמים ובריאים אל עיר הקדש, ירושלים! — לא ענה אף אחד דבר. בפנים נזעמים נפרדנו. אפשר כי ברגע הקשה ההוא שנאנו את הכל, לא רק את עצמנו — אפשר כי קללנו את החיים, את הטבע והתרבות, כל מה שהועיל באופן ישר ומהצד לקיומנו העלוב הזה. אולם ברבים עוד פרפרו עלומים, ותקוות צפו על פני ים הצער. בפעם האחרונה הפניתי את ראשי מול הר הבית, מול כל העיר, מול הנגב שמשם גליתי, מול מושבות יהודה אשר ידעתי ואשר אהבתי, ואדר נדר לסבל עם אַחַי, לסבל ולחיות ולשוב!..

עַל דֶּרֶךְ שְׁכֶם.

את ירושלים יצאנו. דחופים ומבֹהלים בכח השוט השורק וגם בכח פנימי הדוחה ומושך הלאה. לא מ־ראות המ־חק היפים משכו את הלב, כי אם הרגע הבא, ה„אחר־כך", הנדמה כיותר קל... כן ימהר בדרכו האיש העמוס משא כבד למען החיש קץ לעמלו...

אך יצא יצאנו את העיר, מטפסים במעלה מול קבר שמעון הצדיק מימין ושמואל הנביא משמאל, ושומרי ראשנו החלו מעכבים לאט, לאט את מהלכנו המהיר כשהם מזהירים אותנו בקריאות מתונות שלא כדרכם ובצעדיהם הם שנעשו יותר רשלניים, כדרכם. כן הלכנו כשעות מספר ולבנו נפתה להאמין כי נהפך לב האנשים האלה לטוב לנו... אחדים מהם נכנסו בדברים אתנו, קובלים על סדר העולם שבימינו, על המלחמה וכבד היסורים שהיא גורמת גם להם. — „גם אנחנו הז'אנדארמים, — אומר לנו אחד מהם והוא רוכב לפנינו על סוס אביר גא — גם אנחנו כל מאויינו להפטר ולהשתחרר..." ואנחנו, תמימים, רחמנים בני־רחמנים, מקשיבים לדבריו, מאמינים לו, וכמעט שאנחנו משתתפים בצערו... אלה הם הנוקמים והנוטרים שבנו. עוד לא חדל הכאב שבא לנו היום מידיהם של אלה וכבר דיה היתה מלה אנושית אחת, כביכול, לרַכֵּך לבנו עד לְחֶמלה על פושעי אדם אלה!... — אולם לא ארך האפטימיסמוס בנוגע לטוב לבם של הללו: — כל עוד המו הדרכים שעל יד ירושלים וסביבותיה מאדם רב היתה הנהגתם אתנו כמו שנאמר. אבל אך התרחקנו מישוב ומעין רואה, — פרצו כחות הרע העצורים וביתר שאת וביתר עז... אותו רוכב חלוץ שנה טעמו, שנה פניו, שנה את כל הליכותיו, ומרמזים דקים עבר לנגישות גסות וכבר ראינו כי רעה נגד פנינו... הוא, כושי שהור־צהוב זה, עכב את סוסו והלז היה מצערנו בזנבו, בפֶּרֶש הנזרק מתוכו ישר על פנינו, ולאחרונה קרב כל־כך אחורנית עד כי היה רומס אותנו והודפנו אחורנית על אלה שהיו שואפים במהלכם קדימה מחמת הבהלה שהבהילם הרוכב שמאחוריהם והיו עוקבים על רגלינו מתחת. ואם אמרנו לו:

— אדון, רב החסד! ראה: „סוסך מעכב בהליכתנו ואנו סובלים מאד, הָאֶץ־נא בו מעט, קַדמהו ורְוח לנו!"

היתה שתיקת בטול תשובתו.

— אדון רב החסד! — מתחננים שוב עשרות אנשים מכל עבר—ראו מה נעשה במחנה ההולכים? אחד נהדף אחורנית, ואחד נופל עליו בדרכו לפנים, ואין צעדי ההולכים מכֻונים, ורגליהם כושלות, ואבריהם מתחבטים, והקשרים שעל גבי הידים נהדקים על ידי זה יותר ויותר, ולמה לכם כל זה?

קללה חשאית תסתנן מבין שפתי שחור־צהוב זה והוא מוסיף עוד נפך: מרקיד את סוסו תחתיו והלז באחרוני־רגליו בועט בנו, ואנו באפן טבעי יראים ונשמרים, נסוגים אחורנית עד שכל ההולכים מאחרינו נחבטים בראשנו ובשניהם. ואז למראה מסכנים אלה הנזוקים יפרץ צחוק מפי מלַוֵינו. ומגדפים הם עוד אותנו על שאין רגלינו רגל ישרה וכל אחד בנו מושך אל עבר אחר. והרוכב שמאחרי המחנה לוחץ והודף לפנים, מכה בשוטו על ראשי המפגרים, מראה גבורות, מפליא מכותיו בכל שידו מגעת.

— „וַלַד־אֶל־מַיָת" נשמעה לבסוף אותה מלת גנאי, אותה דבה שהוציאו עלינו בני אומה זו מאז... אמנם אותו גדוף הולם הרבה יותר אותם מאשר אותנו, אבל מי יריב אתם ויענה כחשם בפניהם? ונושאים אנו בדומיה את עָנְיֵנו וממהרים בדרכנו כמהר מטת־מת אלי־קבר...

רם־אַלְלַה.

זוהי התחנה הראשונה שבה נלון הלילה, שמה שואפים אנחנו. כל העינים צופיות — אימתי תֵרָאה מנוחת־ליל זו לעינינו הכלות. לא הלאות או הצמא, או הרעב, או כאב רגלינו הכתותות בחצץ אבני הכביש ההרוס, — לא אלה המריצונו להחיש דרכנו הפעם, לבקש מנוחות. חפץ אחר שלט בנו, החפץ להמלט, ולו גם לזמן קצר, מידי שופכי־דם אלה... כי מה לאות הגוף מול צער האדם בצעקתו: „הצילני־נא מיד אחי!?" — אולם גם ברם־אללה לא השגנו את מבֻקשנו זה. מקום לכניסה לא היה שם. כל החורים וכל הסדקים כבר היו מלאים אסירים מפה אל פה. החלו משכיבים אותנו בחוץ, בחצר קטנה וצרה מוקפת גדר, כשכל שורתנו הארֻכה וקשורה יחד נשתלשלה, נתעקמה, ישר והפוך, עד שנהפכה לגל־אנשים שבו אין גוף אדם יכול בשום אופן לקבל מצב טבעי. ובעוד אחד שוכב סרוח ארצה, חברו יכול רק לכרע על

ברכו, ושלישי נשאר כתלוי באויר, והרביעי נופל, נישמט על גבי הקרקע כשזרועו כבר שבורה וקולות כאבו כבר חדלו גם לנגע אל נפשנו... והקולות וההרפות הנשפכות מסביב — גם מסובלים לסובלים, הכל כעומד להשתגע, להפך עולמות, ורק חבל דק אחד מעכב...

ובאותו זמן מנצלים אוהבי בצע אלה את כיסינו ומצוים במפגיע לשלם לכל חַמָר והמר שהוביל את החולים מחירים כפולים ומכֻפלים. וכשאתה מנסה לתור לך אבל בסלך שהיה עמוס כל הזמן על אותו חמור, והנה אין גם פת ואין כל מאומה. מנסה אתה לתבע, לקבל על החמס, ומכת־לחי הולמת את רַקותיך ועצביך כמעט נקרעו... וכובש אתה ראשך באדמת מושבך תחתיך ושניך חורקות, ואין הקלה...

פתאם הורמנו כלנו ע"י צליפת שוטים כאיש אחד, נדרכים ודורכים, נרמסים ורומסים, בוכים ומקללים ובאפל הלילה חדשו את גלותנו. ל„בארות" הלכנו. מרחק לא גדול אמנם, אולם לרגלינו העיפות רחק מאד. עתה באפל לא נראו לא המכים ולא המֻכים. השו רק מהלומות היורדות כגשם על הראשים ממקום לא נודע, מיד נעלמה... כל גב היה נמצא תמיד במצב צפיה ופחד, מכין עצמו לפרעניות... נדמה היה: מזמן חדלת מהיות אדם עם רגשות אדם, עם גאות אדם, ותהי ככלב שנָצוד לעורו...

ב„בארות" הכניסו אותנו לאֻרוה מאוסה וטחובה, שגללי בקר וצאן היו מרבד על קרקעיתה התלולה והנקשה. אפלה היתה, והחשך עורר את הסקרנות לדעת את גבולותיה, אך באותה שעה הנך מוטל על ערמת אנשים מפרכסים כל עוד נשימה בם, וכעבר רגע נמצאת מכֻסה בערמה ישנית. הקולות החנוקים והאברים המפרפרים הסתבכו והשתרגו. ולמרות ההתאמצות הגדולה אי־אפשר לקום ולהתעודד, כי אין מקום מסביב להשען ולקום. אך מה שיכולה יד ז'נדארם לעשות, לא יעשה הקוסם הכי נפלא: עומד לו הז'נדארם מרחוק, מביט על כל התמונה, מסלסל שפמו ומחיך לו: מעשה ידיו כל זה! הוא, הוא שהפיל את הערמה הראשונה, והוא, הוא שהפיל גם את הערמה העליונה. אבל היוצר של הקומדיה הזו נטל על עצמו גם להתיר את קשריה: קם והחל מצליף בשוטו על גבי הנערמים מכות היורדות לעמק ולרחב עד שהפריד בין הדבקים והחבילה נתפרדה בנס... עתה הוחל הסדור האמתי: „הללו ישבו מכאן והללו מכאן!" אלה „שלשים ושמנה" המֻבדלים, הקשורים, הלוצי כל הפלוגה,

עליהם לישבת במקום מֻיָחד. ידי המצַוה היו מגופפות בחלל הכהה שהואר פתאם בנר מבחוץ, ושוטו היה מתנגדר מעל ראשי הרובצים כשהוא יורד ועולה חליפות. חובט בקרקע, ברציעת קרקע צרה כחוט, שאותה הוא מראה ומסמן לגבול בין ה„שלשים ושמנה" ובין הנותרים. — והיה — מטיף מוסרו הז'נדרם — אם כעבור זמן־מה, כשאבואה, באמצע הלילה, בשֹנתכם, ואמצאכם מתערבים זה בזה ולא נוכל הכרכם מי מאלה ומי מאלה — מות תמיתו כלכם תחת ידינו, שמעו ושמרו!" — וכבר היינו מסכימים לזה, וכבר היינו מסכימים שיביאו ויתחמו תחומים גם בנפשנו: „עד כאן תשבו, עד כאן תרגישו!" ובלבד שמנוחה תהי לנו, מנוחה מהם ומצערנו... והנה בא חֶבר מרצחים חדש ודרישה בפיהם: „למי אכל, למי לחם, למי דגים — חיש תנו! וכל מי שלא ימסר ונמצא בידו מות יומת!"...—היה מי שמהר מפחד להריק את שארית הפליטה שבכיסיו והיו גם כאלה שלא רצו למסר את מחית נפשם, מתוך רגש כבוד. וצלצלו אז באויר מכות־לחי עזות, ושה רוח אנוש ובכה במסתרים באין רואה...

לאט, לאט נשתתק השאון. עיפים ומרודים שכבו כלם גוף על גוף, מכֻוָצים ומכֻנָסים. הבית נמלא עשן טבק וריח זעה ·עם הבל מחניק... החולים שבינינו נאנחו מרה מתוך חם קדחתם. מימיני שכב איש משגע וחולה צרעת שבקרעי סחבותיו שרצה הכִנה באפן מבהיל עד כי תנועותיו בלבד, בהתגרדו, הטילו גֹעל והדביקו ברואה את מחלתו... משמאלי — התהפך ביסוריו חולה גנגרינה שרגליו ההלו מתליעות והעלו סרחון. ולא פלא הוא כי בכליון עינים צפיתי לרגע שבו שוב יקימונו על רגלינו ויריצונו הלאה, הלאה, ולו גם בלי סוף!

כִּעוּר אָדָם וְיפִי הַטֶּבַע.

כשעתים אחר חצות הלילה העירונו. לישן די הצרך לא נתנו לנו. קשרונו והובילונו. כעין רעד החשמל עבר את כל הפלוגה לשֵמע המלה — משכב זכור!... הם רוצים להתעלל בנו הלילה. להוציא מבינינו אחדים לשם קלון... ילדים צעירים היו בינינו, בעלי תבנית וחטוב גוף יפים. וכם שמו הנבלים את עיניהם וחמדו את בשרם... מאיש לאיש עברה ידיעה מרעמת זאת וכלם יחד כאחד נשבעו לישבת שביתה כללית אם רק יֵראה צעד כל־שהו

מצדם לנסיון זה... — כילדי ירושלים הקדמונים אשר לקחם אויב בשבי ומכרם לזנות והם קדשו ישם שמים בהפילם את עצמם אל תוך ימים ונהרות על דרכם, כן נהיה גם אנו! כ„קנטוניסטים", הילדים שלֻקחו מסגור אמם, כך נלקחו כיום אנשים גדולים לעבדות ולבזיונות. הדבר הזה הפיח פתאם רוח מיד ברבים. רבים חשו שעוד נשאר דבר־מה קדוש לסבל עליו ולהצילו, אפילו בסכנת מות.

מתנמנמים למחצה התנדנדו הרוכבים על גבי סוסיהם כשהם מתעוררים מפעם לפעם, פוערים פה ומפהקים ומתנמנמים שוב. גם הרגלים, עשרה במספר, הלכו בצדינו ורגלם ורגלינו שוות. ונמו שנתם הפעם גם השוט, גם הקללה. כוכבי הלילה הבהיקו ורוחות רכים נשבו עלינו. הלילה החלים קצת וגם מסך בנו התעוררות. היה גם ששוחחו והתוכחו בקלות על עניני היום והציצו שוב תקוות לגאולה, למהפכה בכל מהלך חיינו. וכה האיר עלינו השחר בכי טוב. ועדין אנו מהלכים, משביעים את העין ביפי הטבע של הכפר, התולה דבוק בצלעי הרים מעֻטר זיתים ושקדים והמתחמק רגע מן העין וחוזר ונראה ברגע שלאחריו, כשהדרך מתפתל קצת. צבעי הבקר הרעננים, שקשה למצא דֻגמתם במקום אחר השכיחוני רגע כי אסיר־גולה הנני.

— אוי! — צעק כאב איום מתוך גרוני וגופי התפתל כנחש מעצמת מכאוב: מקל עבה הנחית הרוכב בעצמות גבי וישבר את חוט מחשבותי והוט שדרתי יחד. דמעות נתלו בעיני, אך אני בלעתים... ועל עלבוני זה עלתה השמש מבין כתפי הרים!

חמימות מעֻבה פשטה באויר בין ההרים. מעין זו שעבים מַקְבִּילים לפני גשם. נעשה צר ומחניק. ודוקא אז, כלהכעיס, החלו מריתיחים את הפלוגה, להריצה מרוצה משגעת. פעם דהרו מימין ההולכים, כשהם מכים והובלים בריצעה החותכת בבשר החי, מפילים את המתמלטים בעורם מתחת למטר המכות; פעם באו חיש כמתגנבים על שמאל ולפתע — הך, הך!... — ובעוד אשר אחד האגפים מהר דרכו, הלך חברו שכנגד בעצלתים עד שבאו ושנו לו את צעדיו. והיה כל המחנה כספינה מטרפת בים... נחלי זֵעה ששטפו גופותינו והקירות נעשו מוחשות בצלע, בלב. הנשימה כבדה וקצרה, העינים גדלו, רהבו, בלטו, ומראה הכל היה שגעון!...

— יאללה! יאללה! — קוראים קולות מקולות מכל עבר — „בני מות! סוהרי נפשות! יכנס השד באבי אבי אביכם! ברינכם! בדתכם! בתפלתכם!

בכל בני מינכם! סותרי נפישות!' — מלה זו לא משה מפיהם אף רגע, עד שהרגלנו בה ושוב לא היתה פוגמת בכבודנו וברגישתנו, כאשר היה זה בתחלה. וכשדעתם נתבדחה עליהם ביותר ילבם טיב עליהם, קמו ועשונו משחק: מפגע לאבנים. מלקטים היו אבנים לרגלי ההרים, אבנים חדות, פראיות, אבני־הר, וזורקים בנו כשאנו ממהרים בין כה וכה לרצונם. ונפגעים ראשים, ונפצעים, פני רבים זבים דם, והם מוסיפים לזרק, מוסיפים לצחק בנו. והרוכבים באים בסוסיהם ולוחצים אותנו ביניהם. והרגלים משני העברים מפילים אותנו זה על זה. חשכו העינים וכשלה הברך. ובכלב צמא רץ בחם יום לוהט, אתה מושיט לשונך הצמודה להחך כששניהם יבשים ומשתקים. יוצה אתה לשאף אויר צח ולח והנה ראך אותו שטן, שחור־צהוב זה, רץ אליך וחובטך במגלבו אחת ושתים כשהוא מתאמר בגבורתו:

—אַהַא, אתה נושם? אַהַא, שואף אתה? מית תמות, ממזר! ב,דין' אבותיך! — ברגע זה כשעולה פתאם, סתם, מבלי כל קשר וסבה, זכרון אהוב ויקר מחייך בעבר הקרוב, מחייך ההפשים בארץ, בבית, והיה לך הכל כה רחוק, כה זר, כמו לא ידעת נחת אף פעם בחייך... וכמו אין שוב כל קשר בינך ובין חייך ההם... ההיה פעם גם טוב? סגרו עלינו הרים סביב ואין מוצא ואין מציל. הה, מי ישקנו מים?...

ארוחת הבקר צריכה היתה להיות לנו ב,עין סינה'. לא השקונו מים ואיך נאכל? ובהתמרמר עלינו הלב, קפאה היד השלוחה אל הלחם ולא,הגיע הלחם לפינו. והאוכל — אבנים היה אוכל... מה להם לצירינו, אם אוכלים אנו או לא אוכלים, שותים או לא שותים?

הַפֶּרִי.

בין ,עין סינה' ו,לֶבֶן' הבשיל הקציר לזריעי יעתנו. המצוקה הגיעה שמה למרום קצה. החמלה והאכזריות משני הצדדים, איזו מהן התגברה יותר—קשה להגיד. הדרך הארך הבלתי־נפסק, הרדיפה מאז הבקר בלי מים ובלי לחם, המכות והמועקות, חם היום וקשי הדרך העולה ויורד וחוזר ומתפתל ונוטה ושב: הידים שנפחו מהקשרים ההדוקים, והרגלים שבצקו מהאבנים שעליהן דרכו—

כל זה יחד נצטרף לחשבון גדול שלא בכח הכל היה לסלקו... הראשון היה דוקה הארז בלבנון, „חיים ארכים" כפי שקראו לו על ישום קומתו הגבוהה. מעולם לא היה עולה על הדעת שהוא יפל ראישון, והוא נפל! כאשה מְצֵרה, כילד רך, כתרנגלת ביום קדים התעלף, גהר מלא קומתו וכמו מת. ובנפילתו ונפלו אתו יחד כל בני שורתו, הקישורים לידו. אחריהם, גרָרה אחר גריה, נפלו עוד ועוד... והשוט השורק ראה פרי מעשיו ולא נעלב. להפך, הוא המשיך את שריקתו חוגג נצחון. קַמֶל, אותו ז'נדארם ריק ובער, שחבריו עצמם צחקו לו ולבערותו, הרים אבן גדולה, בא חיש רץ אל הגופל, מוכן לידות בראשו את האבן.

— מה? מת? כבר? אל חַמְךְ אל אַלְלַה!*)

ולולי אתה אֶרליך, מיכאל ארליך, בא־כחנו כלפי־חוץ בכל ענין וענין, לולי תפסת אתה אז בידי אותו הפרא ועִכַּבְתּוֹ ממזמתו זו, מי יודע אם לא סקול נסקל אז אחד מאתנו וברגע נפלו!!! רק בזכות טפולך החם, בישאתך, על ידיך ממש, את הנחשלים בנו, קם הנופל וחיה.

ואותו יהודי ירושלמי, שהיה מדַדֶה יחף כתרנגול זה על פני חדודי אבנים וחַלִיקיהן, כשהוא בוכה ומצעק על כאב רגליו הנקובות? האם לא אתה העמסתו על כתפיך הרחבות בנפלו אז משפועו של צלע הר זקוף, והוא מְדַקר קוצים ברגליו ובידיו ובכל בישרו? בו־ברגע עמד הז'נדארם, אָשֵם, והבטו ברצועה, וחברה, יוסף צ'ויש, בא והובלו במקל והלז מצעק וקולו מגיע השמימה ומשם הוא הוזר ונוקב־לב... ובישעה זו אתה, מיכאל, הוספת שאתו על גבך ביהמים. כאחד מטובי עמך שבכל דור ודור העמדת לב רך ורחמן מול אגרוף קשה ואכזרי. יתפורר האגרוף ויחי הלב!

ואולם משהחלה החֻלשה תוקפת שוב לא הרפתה ממנו כל הדרך. הנה עמדו מלכת. מה זה ועל מה? ישם בקצה נפל רבי אהרן המנגן מתעלף. אך בקשי החיוהו. והנה בנו ושארו מוליכים אותו כשהוא צועד נשען ונופל.

— היחיה? — זע הלב בספק. היחיו כל אלה? — הלך הספק והתפשט בכל המחנה המעֻסֶה והמעוך הזה. „עוד דרך אחד כזה משכם והלאה — ומתנו!" — החליט הלב במורא ובודאות. וכמו לקים מחשבה זו נפל לעינינו עוד אחד. וישם ממולנו שוב יהודי מתעלף — הלא זה שוב אותו „חיים ארכים" — שורה של חולים, של מתעלפים ואמללים.

*) ברוך השם.

במורד־לְבן הגדול הֻתרו כלם, מחמת מורד הצוקים החלק, שמן הנמנע לגמרה לרדת בו קשורים ושלובים. עתה ראינו כמה תש כח הרגלים. כי בעוד אשר קישורים זָה לזה צעדנו נסחבים בכח המשתף, הנה עתה, כשכל אחד היה הפשי ללכת ברצונו, נפלו כלם לגמרָה והחליקו במורד כרחופים מעל פני הקרח...— עתה לא נשאר לשומרי ראשנו מה לעשות עוד. כל כך עיפים וחלשים נעשינו, עד שבטוחים היו בנו כי לא נברח מהם בשום אפן. גם הם עצמם די עיפים היו והלכו כאנוסים ללכת. אחד מהם שעיף ביותר גזל חמור מאת אחד חולינו, רכב עליו כל הזמן, והחולה אנוס היה ללכת מעתה רגלי. בכל זאת מצאו רשעים אלה עֹז בנפשם להשדנו עוד שמא נברח, ובכדי להטיל מוראם עלינו הוציאו את חציהם מנרתיקיהם וכל אחד אִים עלינו בחצו לאמר:

— הראיתם אתם, סוחרי נפשות? חץ זה יקוב את בטנכם מעבר ההוא — הם הצביעו על מקום התֻרפה שבגופם... ותוך כדי זה מלאו את רוביהם ורעש יריות פלח את לב ההרים: טוח, טוה, טוח טוח!..— ושריקות וקילות תרועה, סמן לגבורתם כי רמה, באשר הביאו את שבי ירושלים בשלמותו למחוז הפצם.

אנחנו כבר הגענו עד שכם. החולים היו כל־כך אנושים עד שלרבים מהם חששנו כי לא יוציאו את יומם, ומי יודע אם גם יכנסו לפנים העיר. אולם מטה־קסם הוא השוט ובדוק ומְנֻסה הוא מלפני בני דודנו הישמעאלים כי אין כמהו רופא חולים ונותן ליעף כח. חולה כי יפל באין־אונים מחמורו או כי ישכב מלא קומתו ארצה מבלי־יכלת לקום ולהמשיך דרכו, ונגש אליו עד מהרה בעל השוט והחיש לו עזרה.

והנה עומדים אנו בין הר הברכה והר הקללה. וחותרות עיני ללב ההרים האלה. לפני אלפי ישנים עמדו פה שתי קבוצות, מחנה מול מחנה ודבריהן היו מנצחים אלה את אלה על פני המרחקים השלוים. בולטים שני ההרים לפני באפל הערב, מושכים אותי כל אחד לעברו... ואין נפשי יודעת: מי קדם למי? מי ינצה את מי? הר הברכה מימיני, ישעצי זית קטנים ונחמדים מבֻדרים לרגליו כיתומי־ילדים דוממים ועגומים, מושך את לבי אליו וכלי אני שלו, כלי שלו... אבל הר הקללה! כמה היית הולם אז ברגע המר ההוא, לנשמתי הזעומה כמוך!

כְּנִיסָתֵנוּ לִשְׁכֶם.

כבוד גדול נעשה לנו בעברנו בתוך העיר. הפרשים הקימו שאון, רדפו אחרי כל עובר ארח, גרשו מֻעֳבָרים את כל מי שרק העז להעיף בנו עין. סביבנו נשערה אימה ישאת סבתה לא יכלנו להבין. כל הרחובות המו. גדודים נפוצים חנו באהלים על פני ארך כל הדרך. תושבים היו נפגשים אך במעט מאד. נכר היה פה שהמדינה יורה רותחת. ואנחנו בתוך היורה היינו. הרוכבים והרגלים מטילים אימה וזורקים מרה על סביבנו: „הלאה, סורו, הצדה!" כה מפַנים הם לפנינו את הדרך וצועקים ומתריעים, ועינינו רואות ותמהות: כל הרעש הזה למה? עוברים אנו רחוב אחר רחוב למראה לפידים ומדורות לוהשים באויר מין לחישת נחשים... סוד רע הם לוחשים, ומגרים את העצבים הגרויים למדי.

פתאם ואנחנו בין רחובות צרים, בין סמטות אפלות, בין חומות־אבן משחירות. אין מקום להולכים. צר להם המעבר. והפרשים בסוסיהם לוחצים ודוחקים אותנו. וקולם־כנחיש הולך ורם, הולך וממלא את החלל.

— „מרגלים! מרגלים!" לְוָתנו לחישה מפה לאזן לארך כל הסמטה הצרה, שבה נדהקנו על אנשים, נשים וטף שיצאו מחנויותיהם ובתיהם לראות במחזה. — „מרגלים, מרגלים!" אותו הפחד שדפק על פתחי הלב אתמול בבקר כשאותו בר־נש חלק אותנו לשתי קבוצות, התבר פתאם ולבש את צורתו הממשית; „מרגלים!" — שלשים ושמנה איש שהשתמטו מעבודת הצבא נעשו בבקר אחד למרגלים. זוהי הפשרה שעשה סוף סוף הפחה הירושלמי אחרי כל השקלה וטריה... — והרגשה כבדה ואפלה העיקה פתאם על הלב כעקת הסמטה וכאפל חומותיה:

— מרגלים!..

...והולכת הסמטה וצרה, וההשך הולך וגובר. ודחוקים וצפופים איש להברו, קשורים מהדיש מתחלת כניסתנו העירה, מורדי ראיש, כבושי פנים וכושלים, נגררים כמעט בעינים עצומות, ישנים, מתעוררים מפעם לפעם לקול הנוגש ולשריקת שוטו, — נגשנו למאסרנו החדש. חרקו דלתים ובריח בכבדות. והרגיש כי יורד אתה יחד את בני לויתך כבתוך מים עמקים, צולל ושוקע. צחוק פרוע התגלגל פתאם מעל הראשים ישריקה שפתים פראית פלחה את

האזן, הבהבו אבוקות, והציצו זוג עינים ירֻקות, נַהֲשָׁנִיוֹת, ושִׁנַים לבנות מתוך מסגרת פני־פיח שֵׁדִיִּים חִיכו היוך של שלד־בלהות. ולפתע־פתאם נשמע קול קורא עברית:

— יהודים, מאין אתם?

— גולים. מיהודה אנחנו. אסירי ירושלים. ואתם מאין?

— אנחנו, משומרון וגליל אנחנו. מה אתם, אנשי צבא?

— מרגלים, מרגלים אנחנו — ענו קולות מתוכנו בצחוק מכאיב. ואתם?

— גם אנחנו יהודים — שמע מנה — מרגלים!

מי ומי היו אחינו אלה משומרון והגליל? קשה היה לדעת תכף. הצ'אויש הופיע כרגע והפסיק בינינו. הכניסונו למרתף עמק ואפל בלי חלונות ובלי אויר זולת ריח המַחראה שהיתה בתוכו ממש. שמה הלינו את מאה ועשרים הנפש אחרי טרח הדרך הנורא. „הכנסת אורחים" כזו נאה היתה לבעליה... אך מה גדול היה הכאב לראות שוב פעם ברגעים קשים כאלה איך שהמְעֻנים מתאכזרים בינם לבין עצמם ומוסיפים — בלי רצונם — להרע זה לזה נוסף על הרע הנעשה להם מזולתם. כחיות יער רעבות התנפלו רבים ברגע הראשון לכניסתם — ביחוד מבין ילידי הארץ — לתור להם מקום, מוכנים לקרע ולטרף. ושוב השכין שלום ביניהם — השוט!

כה עבר גם לילה זה בצער ודחקות, אם כי לא היתה כבר אותה חריפות הכאב בהרגשתנו. מרב עיפות מְמַטם הלב לאט לאט, ואני למדנו להשלים... החפץ היותר גדול שמלא את לבנו היה: להנפש! לנוח! לבלי להמשיך כל כך מהר את הדרך. למצער — עד שהרגלים הרצוצות תשובנה לאיתנן הראשון.

חֲבֵרִים חֲדָשִׁים.

למחר בבקר העבירונו ממלון הלילה ההוא, מהמַחראה, למסגד־מאסר. גם זה היה מאסר גולה שהֻעתק הנה מירושלים ביום המנוסה. רב אסיריו — קרובים לשליש מאות איש—היו מבני ערב ובני תוגרמה. אסירים שנאשמו בעונות מוסריים ולא מדיניים: רוצחים, גנבים, מְעַני־נשים, וכיוצא באלה. וביניהם ככבשים בין זאבים, התגוללו גם אחינו בני ישראל שנתפסו ונעשו לפושעים מדיניים... אלה היו יהודים מפתח־תקוה.

והנה מה שספרו לנו אלה — ה„אחד עשר" — כך היה מספרם ברשימה הרשמית שלותָתם כל הדרך — בדבר תפיסתם המשֻנה ועלילת הממשלה עליהם.

תחלת־הענין נעוצה בסוף דברי ימי הגרושים ביהודה. הגזרה הרעה שיצאה מאת ג'מל פאשה בתחלת אביב שנת התרע"ז לגרש את כל הישוב העברי ביפו היתה פעֻלתה רעה מאד גם על פתח־תקוה. הרבה מאחינו המגרשים שנהרס מעמדם הכלכלי בצאתם ריקים מכל רכושם השקוע ביפו, היו מתגוררים בפתח־תקוה ששמשה מעבר לגולים. הממשלה שהקפידה על המהגרים כי יגורו דוקה מחוץ לפלך ירושלים היתה מצערת את פתח־תקוה כל אותו הזמן בהפושיה ובמרגלי־חרש השונים מבין עמה וגם מבין עמנו (נמצאו לדאבוננו מלשינים גם בין היהודים). מדי פעם בפעם היו באים לפתח־תקוה פקידי הבולשת עם שוטריהם וחיָליהם, יושבים במלונותיה, אוכלים ושותים על חשבון המושבה, תָרים להם טרף ומחריבים את המקום ואת יושביו, מסתכלים לחיי המושבה, מעלילים בלי כל יסוד על אנשים שונים. די היה שאיזה איש רשע יריב את מי שהוא מבני המושבה, או, כל־שכן, מבאי־כח הצבור ומעסקניו, בכדי שילך וילשין לפני הרשות על פלוני, שמרגל הוא, שבוגד במלכות הוא. כה נעשה האויר של פתח־תקוה מחניק וכמעט בלתי אפשרי להתקים בו. זה היה המצב המדיני של המקום. והמצב הישובי מצדו לא היה טוב ממנו בהרבה. התרבות ההמון הרעב וחסר כספים אצל בעלי הרכוש הקרקעי לעבד בם את נחלותיהם, הכריח גם את אלה שמימיהם לא נסו ידם בעבודת שדה וגן וגם את אלה שלא חובבו ביותר את דריסת הרגל העברית על אדמתם להתחשב את המצב ולהזקק זה לזה. המתַוך בהתקרבות העובד העברי ונותן העבודה היה אותו כסף הסיוע „האמריקני", שנעשה קבוע בארץ ישראל מיום פרצה המלחמה. כסף זה, כידוע, יסודו בעזרת אחים הנשלחת מחוץ לא"י ליהודי ארץ ישראל לשם החזקת קיומם החמרי ולשם המשכת קיום המשק העברי החקלאי בארץ ישראל. הועד לסיוע שנוצר מבאי־כח צבורים שונים בישובנו, מלוה לפי ראות עיניו כספים לבעלי המשק על מנת שהללו יעסיקו בכסף זה את ידי אחינו בני ישראל — ונמצא הזאב שבע והכבשה שלמה... אולם „זרק חוטרא לאוירה אעקריה קאי" אומר הפתגם. אנשים שכל ימי חייהם נלחמו בפועל היהודי והרחיקוהו מעל משקם, גם בהיותם אלוצים לפועל הזה מטעמים חמריים, השתדלו להָצר לו בכל הזדמנות שתגיע לידם. ככה רואים אנו את ועד המושבה בפתח תקוה מֵלין שכר שכיר היהודי, מצער אותו גם בעתות

צרה אלה. המון הפועלים הרעב, העמל כל היום בזעת אפו היה שב בערב אל ביתו עיף, ואינו מוצא במה להחיות את נפשו ונפש אשתו וילדיו, וכשפקעה סבלנותו, הלך בהמון אנשים נשים וילדים, כשמונה מאות נפש, אל בית ועד המושבה לדרוש את שכרו. אחד מבני המושבה העיר את ה„מודיר בולים"*) שהיה מתמיד לשבת בימים ההם בפתח תקוה על הפרעת סדרים זו והוסיף נפך, כי הללו מהפכנים הם. שר הבולשת לא התערב הפעם בכל הענין הפנימי הזה אולם כשנזדמן לה לממשלה ענין הרגול בארץ והחלו החפושים אחרי המרגלים במושבות וצריך היה לה לשם מלוי הפרובאקאציה להרבות נאשמים מבין היהודים מכל מקומות הישוב, בכדי להוכיח שרק היהודים גרמו למפלותיה בחזית הנגב, אז זכר שר הבולשת את ענין המחאה והשתמש בו להנאתו. תכף ויד לפתח תקוה ורשימה בידיו מאת הממשלה המרכזית, כביכול, הדורשת מאת באי־כח המושבה למסר לו ארבעים ושנים איש**).

ברי היה לנו כי על „המְכַתְּרים"***) שלנו בארץ זו אין להשען, על כן החלטנו אנחנו, פועלים רוקים, נתינים אוסתריים, שהיינו בטוחים כי לא יְבֻלע לנו מאת הממשלה התֻּרכית, עבור היותנו נתינים זרים, להתיצב ולקבל עלינו את הסכנה והאחריות. אלינו נלוה חבר הועד המרכזי של הסתדרות הפועלים ביהודה, שעליו הלשין אחד מהחבריה ההיא... ועמו נשלם המספר „אחד עשר" שאותם הביאו במאסר. תכף החלו מכים וחובלים בהם עד שרעדו אמות הספים שבמלון המושבה... כל המושבה עמדה ושמעה אותם הקולות הנוראים שהיו בוקעים ועולים עד לב השמים.

— תנו לי שמות! תנו לי שמות שאר החסרים למספר ארבעים ושנים!...
דרש מהם השר בהלקותו אותם. — אֶהְפִּי דוּגְרִי! דַבֵּר אמת! — ומה לדבר לא היה.

אז הובלו אחד עשר אלה ליפו, ספגו מלקות, סבלו מאסר, עֻנו בדרך, — כל אותה שלשלת־יסורים התלויה פה בצואר כל אסיר, כל חשוד, וכל־שכן מרגל, וכל־שכן יהודי בזמן הזה...

*) ראש המשטרה.

**) כך קבלתי את השמועה בזמנה. עתה ישנן עוד שמועות ובהוכן גם זו: ה„מודיר בולים" דרש 42 שומרים מצעירי המושבה. אך המושבה הטילה את הענין על הפועלים בדרשה מהם כי יתמסרו באשר הם המה ה42 הדרושים בגלל עון המחאה שערכו. והדברים ודי יתבררו.

***) „מכַתְּרִ" — זקן המושבה ובא־כחה לפני הממשלה התרכית.

היו שם עוד חמשה יהודים טאותה מושבה שנתפסו בעוונות אחרים: שומרים, מחזיקי נשק וכדומה, דברים שלא היו ולא נבראו. כדי להוָכח שלא היתה שיכות ליהודים אלה ולנשק ולשמירה — די היה להסתכל בצורתם בלבד!

כה הלכה פלוגת היהודים הגולים וגדלה ממקום למקום עד שהגיעה למאה ושלשים ומעלה. כמעט את כלם אפשר היה להאשים רק בהשתמטות מעבודת הצבא — אם יש מקום בכלל להטיל אשמה על המשתמטים מתנאי הצבא התֻּרכים המפרסמים למדי — אבל רק באשמה זו — והנה על חלק הגון מהנתפסים שמו בזדון עלילה נוראה, עלילת רִגול בלי כל יסוד ובלי איזו הוכחה שהיא. נכֶרת היתה המגמה הגסה להעליל על היהודים עלילת רגול, להאשימם בבגידה בממשלה, כמו עלילת־דם אצל הנוצרים.

ישיבתנו במסגד־מאסר זה לא ארכה. גם לא קרה לנו שם כל מאורע מיחד במינו. אותו הסגר ואותו רג'ים שבכל מקום. לפעמים היה מי שהוא מאתנו לוקה בגופו מידי נורי צ'אויש בעבור שנדחק אל הדלת מתוך צפיה שיגיע תורו לצאת... כשאחד האסירים רצה להפנות לצרכיו והוא נדחק להיות בשורה המחכה לתורה, היה לוקה מלקות למכביר באכזריות קרה, במלאכת אכזריות ששמרה את בשר הרואה.

מִדָּחִי אֶל דֶּחִי.

נתן צו ללכת. לאן? לא ידוע. חושבים כי הגיעה כבר השעה הנוראה, שעת הגלות. והנה התחילה מהומה בין האסירים אשר לא משלנו: הללו אורזים את חפציהם, הללו קונים והללו מוכרים; ואחרים — מתלהלהים סתם בכדי להוסיף בלבול על המבוכה ולמצא מקום לגנבה, לגזלה. והנַבַּטצ'ים*) והצ'אוישים נכנסים פנימה להשליט ישקט ולהנהיג סדר, וכדרכם צועקים ומריעים גם כן ומוסיפים על הבהלה. מובאים חבלים והלב — מהסס!.. ואף שכבר היינו צריכים להתרגל לרעיון הקשירה כמו לקשירה עצמה, בכל זאת כל פעם שהופיעו חבלים לעינינו החלו לבותינו דופקים במהירות ובחזקה כל־כך, עד שנדמה היה כי דפיקתם נשמעת לאזן. והיו גם כאלה שלמראה החבלים אחזתם הקדחת והֻמם עלה עד למעלה מארבעים!

*) השומרים.

הוציאו אותנו אחד אחד, את היהודים קדם ואת הערביים אחריהם וקשרונו. משום מה לא החמירו הפעם כל כך בהלכה זו. — אַיְדָה!.. הגבמצ'ים הקטנים עם הצ'אוישים הגדולים ההולכים על סביבנו דוהפים ומבהילים בזריזות רבה מבלי השגח בזה, שאך תמול באנו מדרך נוראה, ועדין אין בני כח אף להציג כף רגלנו על הארץ. ביחוד סובלים החולים שבנו. מספרם מגיע עתה עד למעלה מעשרים. ללכת בשורה מסדרת אינם יכולים. ונגררים הם כנמושות ובפזור־ יב, ומעוררים רחמים ברפיונם הגדול ובמבטם המדכא. והצ'אוישים מתרגזים ומאימים עליהם כאלו אשמתם היא זו, שחולים ותשושים הם. ברגע ההוא שאל הלב איזה פצוי אשר יכפר על הכל.

— רבותי! נשמעה קריאת שמחה הזקה מפי אחד מחברינו שהלך כמאסף למחנה החולים המפגרים. — "רבותי, הפנו ראשכם והביטו — מצלמים אותנו!.." — כלם הפנו ראשם והביטו במצַלם.—

— אַבער שווייגען זיע, ברידער! (אך בבקשה לשתוק, אחים!) — קרא בזהירות רועד מראש הגג אופיצר גרמני, שהיה בלתי נראה עד עתה ואשר רצה להיות בלתי נראה במעשהו זה מעין הרשות התרבית. ובכדי להבטיחנו כי משלנו הוא וטובתנו הוא דורש הוסיף בלשון הקדש, במבטא אשכנזי הרגיל בפי אחינו יושבי גרמניה:

— שלום! לכו לשלום! — ונעלם.

לאחרונה הובֵאנו אל קצה העיר, לפרשת דרכים. ועדין אין אנו יודעים לאן? אם חזרה לירושלים, כפי שהיה מבטיחנו בלעג גלוי „המודיר" החדש שלנו, או — לדמשק. אך הנה נגלה לעינינו קסרקט גדול וארך, שחלונותיו הסרוגים בשבכות ברזל וגדרו הגבוהה המסֻיגת קוצים ושִׂכִּים הגידו לנו תכף ומיד שמאסר לפנינו ואולי גם — מיֻעד לנו, ואמנם, השערתנו זו לא רמתה אותנו. בהרחבה רבה קבלו אותנו שערי ההצר אשר נפתחו כמו מאליהן; אולם תחת זה, הדלת הצרה והקטנה של עצם הבנין שהיה גם הוא צר מאד ואמצעיתו סתומה עור בעמודים וקשתות מעשי ידי אמן מוֻרסקי, — אלה קבלו אותנו בפנים זעומים... התחילה ריצה ודחיקה בין האסירים. כל בני דת ולשון מיֻחדת משתדלים לקבע להם מדור בפני עצמם, לשבת בתוך עמם. הפעם היינו אנחנו המאֻשרים: בתור „הלוצים" הספקנו לתפס לנו את האצטבה העליונה בקצה־ הבית האחרון. כך הקצינו לנו גם אנו פנה מיֻחדת לכל הצבור היהודי שלנו יחד.

לא היו רגעים מְרֻבים, ואנחנו כבר התחרטנו על אשרנו זה. נמצאנו רחוקים יותר מדי מהדלת, במקום שעם היוצאים והנכנסים היה חודר מפעם לפעם מעט אויר רענן והֵקל את הנשימה. לאלה שישבו על יד הדלת היה גם נקל יותר להשיג צפחת־מים מידי הנבצ'י, שומר הסף. אך את הנעשה אין להשיב.

בו ביום קרה דבר אשר נתן לנו רשות לחשד את הממשלה, שכל־כך ענתה אותנו עד עתה באפן כה מחפיר, כי במתכון הכניסונו לקסרקט זה למען השמידנו כָלה, ובאפן שתהיינה ידיה נקיות.

אוירונים אנגלים עפו מעל פני הבית הזה, שידוע היה להם בתור מחסן לאבק־שרפה, כפי ששמש קודם לכן, וזרקו עליו פצצות. הפצצות אמנם נפלו במרחק של איזו עשרות מטרים ולא הזיקו לנו. אך מי היה מֵעיז לאמר אחר־כך, לו נפל הבית על יושביו, שמידי הממשלה נהרגנו ולא מידי המקרה העִוֵר?..

נקיים ושלמים לגמרה מידי המקרה הזה בכל־זאת לא יצאנו. אם לא מתנו מידי האנגלים, קצצו בנו התֻרכים. בשעה שהרעישה הפצצה וזעזעה את כל הבית על יושביו, קמה אנדרלמוסיה בין האסירים. רבים מהם שכחו את המקום שבו הם נתונים ובהתרגשות רבה הריעו:

– אִיל אַנְגְלִיז! אַגַ'ה אִיל אַנְגְלִיז! (האנגלי! בא האנגלי!)—והיו ביניהם כאלה שכבר נחפזו אל הדלת נדהקים לצאת על מנת לברח!.. מובן שלעבר בשתיקה על דבר כזה אי־אפשר. כרגע הופיע נורי צ'ויש עם כת דיליה מְזֻינים באַלות ומגלבים והתחילה „קאניבאליה" מטילת על פני ראשים וגבים ונמשכה כרבע שעה לערך. שותקים ורועדים שכבו רבים מְכֻוצים בתוך חורי מחבואיהם, צופים באימה ומחכים עד יעבר זעם...

ושוב חלף יום ושוב אתא לילה. והכל כמנהגו נוהג. רנו לא היה עוד עתה הפרש בין יום ובין לילה. יושבי חשך וצלמות היינו גם ביום גם בלילה.

ישבנו לאכל. במסבת חברים, קבוצות, קבוצות, ישבנו. כי כן היה סדר חיינו במשך כל זמן היותנו יחד—קֻפה משתפת. והנה חדשה: מעל הסף נשמעו קולות הקוראים לאחדים מאתנו ללכת החוצה. כלנו התעוררנו. התחילו שוב אותם הפקפוקים: לאן? למה? ומה זר נראה לנו כשראינו פתע את חברינו אלה שבים הביתה והם סוחבים בידיהם שני אמבטות־פח גדולים ומעמידים אותם, על פי הוראת הנובצ'י, באמצע הבית, כשהרבה מהאסירים הערביים פוערים פיהם בצחוק ומלגלגים עלינו, התמהים... ואנחנו עוד טרם מבינים פֵשר דבר.

— גם זוהי קָפה משתפת!.. מסביר לנו אחד האסירים משלנו, כשפניו מתעקמים והוא עומץ את עיניו. וכמו למלא אחרי דבריו, קמו מנגד שני ערבים ובצהוק ציני החלו משלשלים את מכנסיהם, ישבו על קצות האמבט מזה אחד ומזה אחד, פניהם מפנים אל הקהל, לעשות צרכיהם.

וכאן התחילה מלחמה בין היהודים ובין המְשלטים. הם מזיזים את האמבטות מהם והלאה ומקריבים אותם אלינו, לבינינו ממש, ואנחנו איננו מתביישים מפניהם ושולחים את האמבטות חזרה למקומם הקודם; הם אינם מתעצלים לקום מעל משכבם ולהזיז אותם שנית עדינו, וגם אנחנו איננו טומנים יד בצלחת, ומחזירים אותם שוב לשולחיהם. כה הולך הדבר וחוזר הלילה. עד שהם מזדרזים ומביאים את ג'מאל צ'אויש, זה האסיר היהודה באחיו בחסד מיטיבו גורי, והלז מכריע בינינו: יחלוקו! אמבט אחד משאיר הוא במקומו ואת זה שכנגדו מצוה הוא עלינו לקחתו לנו ובעצם ידינו.

גדול המְצָוֶה ועושה! אומר הלץ שבחבורתנו, והוא מפשיל את שרווליו וסוחב את האמבט אלינו.

והנה — צרה חדשה! — האמבט אשר נפל בחלקנו נקוב והחור היה מכל צדדיו!... ואלמלי היה עוד הדבר תלוי בנו, כי אז היינו מקבלים על עצמנו פרישות גמורה בכל חמר הדין מצרכי הגוף ללילה אחד... אך הנה אחינו הישמעאלים באים, למרות התנגדותנו, למלאות אותו... והאמבט שלנו א י נ ו עובר על גדותיו, כי על כן נקוב הוא, מכנים מכאן ומוציא מכאן...

— אוי, אוי! – צועקים קולות־אימה מבחילים מתוך יקיצה, — אוי, מה זה? תעלת־שופכים מציפה את כל המשכבים ומטנפתם!..

והלכלוך נספג בבגדים, חודר לאברים...

סוף־סוף בא הקץ גם לצרה זו. נכנס נורי צ'אויש ומזרז לדרך. ובטרם־כל יצא הכרוז: כל מי שיש לו סכין, תער, מספרים וכדומה ימסר הכל לידי נורי אפנדי! וסמוך לזה—בדיקה ממש. מוציאים את כל אחד החוצה, ממששים בכיסיו, בחורי בגדיו, בכתנתו, תחת בית שחיו, תחת ירכו, שמא החביא שמה דבר־מה מעין אלה... ואגב אורחא לוקחים גם מה שנמצא זולת זה, גם—לרבות כסף וזהב ושטרות ערך. מאחד מאתנו, שֶׁקֻפת־חולים היתה מסורה בידו, לקחו אפילו את המוך ואת החינין וכל שאר הרפואות הנחוצות שעלו לו בצער רב, ואשר שמרם כל הדרך במסירות־נפש מעין אותם הז'נדארמים הירושלמים.

— „זה על ישום מה ?" שואל אתה את עבד־אללה צ'אויש, החומס הקר, כשאתה מגמגם חצי־ערבית והצי־ת־כית בהוספת רמזים ותנועות ישצריכות להבינו, את בעל־דבריך, לָמַה אתה מתכון... אך הוא כאלו אינו מבין, גם אינו שומע לך, והוא הודפך כלאחר־יד אל חברו, זה ישעומד כאן עם הבל בידיו, מחכה לתורך שיגיע ויקשרך. ובאפן כזה נשארו בלילה ההוא רבים מאתנו ריקים מכל פרוטה.

כישתי ישעות ארכה הפעם הקשירה. וכי דבר קל הוא לקשר המון עם כזה, ארבע מאות זוג־ידים ? וככלות הכל, אחרי ישגם על התרגיל המוזר והידוע: „קום, ישב, ישב, קום !" חזרנו פעמים ושליש, ואחרי שהספקנו גם להתנמנם מעט על הקרקע הלח והקר שבחצר, — הופיע ה„מודיר" בכבודו ובעצמו. — בישצף־קצף התנפל על נורי־צ'אויש ישהקדים לעוררו מישנתו בישעה כזו. הפעם זכינו לנקמה לא קטנה בנורי זה, ישנוא נפיש כלנו, שהיה מתראה תמיד כמושל עריץ בעל שלטון בלתי־מגבל. „חמור ! פרד !" אלה היו הכנוים שבהם הכתיר הפעם המודיר את שלישו הגבור. וגבור זה—עמד עתה ישר, מתוח, לא נע ולא זע וכתלמיד ותיק הקשיב לנזיפות מורהו...

גם בארזים נפלה שלהבת !...

תכף החלו מתירים אותנו. הפעם הרשה נורי גם לאסירים שיעזרו בהתרת הקשרים, למען תתקדם העבודה ויוכל להפטר במֻקדם מה„מודיר". רב האסירים משלהם שמחו על שובם פנימה במקום שיוכלו אולי להרדם מקצת עד עלות השחר. אבל לנו היה הדבר נורא מהכיל: — איככה עוד הפעם נכנס למקום המטֻנף הזה ?... וכמו לדכדך עוד יותר את רגיש האסטניסות שלנו—נִסְתַּיֵם עלינו הלילה בעוד תמונה אחת.

בישעה שאנחנו שהינו בחוץ קשורים, מחכים לבוא ה„מודיר", - עשו הנובאטצ'ים ושאר אנשי־הצבא שהלכו בשַיָרה זו, את צרכיהם ישר על רצפת הבית. . . וכשהחזרנו עתה פנימה אל תוך האפלה, נמצאנו פתאם כלנו טבולים ברפש הנורא ההוא... לברח החוצה שוב אי־אפשר היה כי נסגרה כבר בעדנו הדלת והעמד נובאטצ'י לישמרה. ואפילו אותם המשכבים הגבוהים על פני הרבד שבצדי הכתלים, גם הם מלאו־צואה בלי־מקום... וכך מצאָנו הבקר.

כששלשה קאנון־צ'אוישים *) ועישרים נובאטצ'ים מלוים אותנו, יוצאים אנו סוף־סוף מישם על דרך דמישק. הפעם עלינו ללכת שוב רגלים עד מרחביה. ומי יודע אם לא עד דמישק. והחישש הזה הפחיד והרפה את הלבבות.

*) קאנון-צ'אויש — שוטר צבאי.

הַקָּרְבָּן בְּשִׁלֹּה.

מוּסטפה צ'אויש, זה שם האיש החדש שבידיו נמסרו הפעם ארבע מאות איש להובילם משכם לדמשק דרך מרחביה. להוביל ברגל וברכב, לראות שאף נפש אחת מאלה לא תחסר. ומה יעשה מוּסטפה זה בכדי שהוא ועוזרו, נורי צ'אויש, שני אנשים, יחזיקו שלטון על המון עם כזה? למוּסטפה תכסיס אחר ושונה מזה של ערביי ירושלים הז'אנדארמים, קַרְתָּנים אלה, שונאי ישראל, זוללי ממון, שותי לשכרה ושוכבי זכר... אמנם גם למוּסטפה אין מדות אלה זרות לגמרה אבל הוא, בן העם השליט, איננו יודע שפת עם־ארץ זו, ועל כן אין הוא בא בדברים כלל את בני פלוגתו ואין הוא נזקק לכל אותם הדרכים שבם התהלכו הללו. כחתול על עכברו הנבהל הוא לוטש לנו עין מרחוק, שומר בכשרון מיֻחד כל תנועה וכל זיז של כל אחד מאסיריו... מלאך „דומה" מלֻמד ומנֻסה, נותן הוא לנוה לפרוגה בכל שעה ושעה. בשעת המנוחה בוחר הוא לעצמו מקום שמשם הוא נעשה רואה ואינו־נראה... אין הוא מטיל את עצמו באפן כזה על הצבור שלא לצרך. הצבור חש את זה ומכיר בחמר המצב. שפמו הארך של זה המגיע בהקף קשתותיו משני צדי פניו עד אל מתחת לאזניו ולטישת עיניו הירֻקות משַוים עליו צורת חתול; מחתול זה לא יברח טרפו, קשה לברח ממנו יותר מאשר מתחת יד מכים וחובלים.

וכשעוברים היינו על יד יער וראינו והנה מוּסטפה ונורי ואחדים מהגובאטצ'ים נעלמו פתאם והיה הדבר לפלא בעינינו. אך עד מהרה יצאו כלם מקצות היער איש איש מעבר אחר. זהירות מנֻסה היא זאת שאנשים אלה למדו להתהלך בה את אנשים: בין עצי היער קל להשתמט ולברח. ועל כן, במקום שיש סכנה בדבר, יתהלכו את מחניהם בתכסיסי־מלחמה ממש, נסוגים אחור, מסתתרים, מתעלמים לגמרה, וכמו עוזבים אותך לנפשך—אבל, יש עין רואה...

אנו הולכים כל הדרך שקטים. מסתכלים בתרכים השתקנים האלה אשר סביבנו, שמאז גלינו זכינו ראשונה להכירם באפָּם. עד עתה רק בידי הערבים הוטל גורלנו, את לב מושלי הארץ לא ידענו, אלה שבאו מהרי אַלְטַי, עברו את מדברות אסיה וישבו על גדות ים התיכון וילמדו אל דרכי המערב...

בו בזמן פונים אנו גם להסתכלות בטבע הדומם המדבר במראה ובחזון.

הרי שמרון אין בהם אותו היפנוז שבהרי יהודה: רק מראיהם ודל. נעדרים הם אותו צבע אפור, מֶלַנְכּוֹלִי, המוסך עצב בעין הרואה ומאפיל עליו. זהר גלוי פרוש עליהם. סיד וחול תמיד. השטחים דומים וצורותיהם דומות. משמאל תמיד עמק או מישור נטוע זיתים קלושים, ומימין הרים שטוחים, נמוכים, ערומים יבני בלי שם...

כה אנו נהגים מטיול בקר זה, שמוסטפה אך מלַונו בו בשתיקה גמורה. עד שאנו באים לבאר מים, שממנה התכוננו לשתות עוד קדם לבן, להרטיב קרבינו, אשר מאז הבקר עוד טפת מים לא באה אל תוכם. בגישתנו אל הבאר מקרוב, עמדנו תחתינו מוכנים לקראת המים העולים אלינו בכדים על ראש בנות הכפר, אולם — מוסטפה!.. — פה התודע אלינו ראשונה בפרצופו הנכון... הוא לא הכה, לא קלל, לא צחק... אבל גם לא נתן לשתות!.. וגם את זה סדר בשתיקה, ברמז, בחצי מלה, בקריצת עין בלבד...

יום תמים שתק האיש הזה ולא נתן לנו מים... עברנו על מי מעינות טהורים כבדלה וקרים כשלג, נוזלים מן ההרים ומזנקים בעמק, נוצצים מול שמש ונעימים לאזן, מגרים ומלהיבים את הצמאון! כל אלה ראתה עינינו — וַתִּמַק!.. מסטפה היה מצוה לנוח במרחק של רבע שעה מהמעין ובעברנו עליו שתה הוא לבדו ממנו לרויה...

— מוסטפה! אדוננו מוסטפה! שר־השרים! השקנו־נא גם אותנו מעט מים! הן בין כה וכה נותן אתה לנו מנוחה בכל פעם, הואל נא ותן לנו לשבת פה, לנוח על יד המעין, וכי מה יִכפת לך אם בני אדם ישתו ויחַיו את נפשם? הן גם לבהמה ישקו על דרכה בצמאה, וכי גרועים אנו משור וחמור, מסוס ופרד? — דבר אל העצים ואל האבנים! אין מוסטפה מבין שיחה כזאת ואין לבו נזקק לה: — „יאללה! לכו הלאה!"

— מוסטפה אדוננו! אנא, קחה לך מאשר תקח וכמה ישתקה ובלבד שתתן לנו מעט מים... אך גם שפת „הבקשיש" לא הועילה — ראה זה פלא!

— אֶהָ, — אמרנו זה לזה — אחד מבני בניו של צ'ינגיס־חַן הוא זה, אין עצה ותחבולה נגדו. סבלנו. אולם כשערב היום והדרך התיומם והכביד בין הרי אפרים, כשהסבלנות פקעה והמים בשלה עלו באפך ושכריך, יכלם מבלי חשבונות רבים התנפלו על הבאר כנפל ארבה על פני הקמה, בהרף נפש, אז הראה לנו מוסטפה גם את ידו, גם את לבו, גם את — עמו!.. בן־רגע נמצא

פתאם בידו מטה־זועם, מטה־עץ עבה וקשה. כחרב קלה התנופף מטה זה בידו על פני ראשים, צוארים, גבים, ידים, רגלים, באשר מצא. והכל — בשתיקה. אף קללה, אף נזיפה. רק שפת המטה צלצלה באויר בין הרי השיבה.

גרויי תאות המים ונרגזי אכזריות אדם, הרקו שנים עד להשבר מקצה מחנה המֻכים עד קצהו. המחאה סערה בכֹל עז. אולם שעת חירום זו לא מֻכשרת היתה למחאות כי תפרצנה: הארץ מלאה מות ואין מנוס...

— סבלו אחים, כי נפלנו!..

— אבל אותו בדוי שהלך בין הקשורים בראש המחנה לא עצר בעד מחאתו — ויברח!.. פיף־פיף! — ירה עליו השומר הקרוב אליו כשהוא רודף אחריו ויורה בין זיתי היער הבדוד בצלעי המורדות לעמק שלה. עוד אחד ועוד אחד ירה אחריו כשכלם רודפים אותו. קם שאון, קול היריות החריד את הסביבה ההֲרָרית הדוממת. לשריקת החצים ענה הד נרגז. אותו הבדוי רצמא החליט פעם בשֶׁלו: לחיות או למות! רגליו הקלות הנשמעות לרוחו החפשי עפו כעת על פני סלעים ותהומות. כלם הָעמדו. שאר השומרים סביבנו אמצו שמירתם בהחזיקם הפעם כלם את רוביהם בידיהם מוכנים לכל פרעניות שלא תבא. האסירים נשרדו ביניהם לבין עצמם, חשים את המתרגש לבא עליהם בשוב מוסטפה מרדף את הבורח ובידיו אין מאום... ודאי ישפך אז כל זעמו עלינו... כך היה באמת. הוא עם עוזריו שבו ריקם. הבורח הספיק להמלט בין ההרים ולהחבא. אז ישיר מוסטפה את שירת המטה על גבנו מחדש, וישנה וישליש: — אַדי! ללכת! לרדת לעמק! ואם תאמרו — הן לא דרך פה כי נוכל לרדת; הן העמק תהום לרגלינו ואנו ממנו ולמעלה כמה קומות, והמדרון זקוף ומצוק ומכתת סַלעו גדולה — ואנחנו יחפים, עמוסי משא, איככה נרד?.. מי זה ירבה שאלות לפני גוזר־דינו של ‚מַגֵן־צדק’ זה, שציץ נחשת מזהיר מעל חזהו?.. דוחפים אותנו כל אנשי הצבא למטה ואנו מתגלגים ומִדרדרים כאגוזים שחלקו במורד; רוגדים מועדות ונוקעות, ואחוזים זה בזה, מתפזרים אחים לצרה לפי תהום מעוכים והווים; כפשע בינינו ובין המות. יד מוסטפה מכיון שיצאה מגדרה שוב אין היא חוזרת והיא מנופפת כחרבו של מלאך המות בשעת מגפה ואינה מבחנת בין אשמים ולא אשמים, בין חולים לבריאים. כלם כגרן לפניו והוא — דש!..

הנה שם, במאסף למחנה, יהודי דל וכחוש חולה־לב וחולה שחפת. כך עוד נשמתו בו יזחל על ארבַּעְתָּיו לאט ועיניו הגדולות מפחד נעוצות במוסטפה

המכה; נזהר הוא מפניו, שומר את תנועותיו ועל ידי זה הוא מתעכב על דרך זחילתו... אז יכהו מוסטפה אחת ושתים על ראשו, היהודי מתעלף, מתגולל כאבן כבדה למטה, למטה... ושם שוכב כאבן דומם. לקול מוסטפה המאים עליו לעלות יחד את כלם למעלה לא יענה, ולאזהרותיו לא יחשש, כי מה לו ולמוסטפה הפעם — ולכל האדם ולכל הרע שבעולם?..

הוא מת.

... וכשבאו ומסרו לקהל בפנים הבית, במאסר שלה, כי נהרג יהודי, כך וכך נהרג, לא נע ולא זע לב, לא הֻצת זיק ולא קֻמץ אגרוף... לבדו ישב איש, איש בפנתו האפלה באותו מלון־לילה, קשה־לב, קר־דם והציץ בהשתוממות־אבן על הנעשה. קול אחד דבר אל כלנו: „הֻתַּר דמכם והֻפקר — הכל אחת! היום — זה, ומחר — אחר, הִכּונו!..."

מַיִם בַּכָּסֶף.

עומדים בני הכפר, אנשים נשים וטף, על ראש הר וצופים עלינו מרחוק. לגשת הם יראים. רואים הם את הנעשה לנו והם שואלים! — „בורחים" או אסירים?

— אסירים! — עונים קולות מתוך המחנה, ומצרפים תוך כדי זה בקשות ותחנונים להשקותם, כי עיפה נפשם למים... אולם מכיון שאסירים הם הללו, נקעה נפש פלחים אלה מהם, ושוב אין רחמיהם נכמרים ואין לבם נענה... יד אלהים ומלך נגעה באלה ועל כן לא ירֻחמו... אוטמים אנשי המקום את אזנם משמוע צעקת הצמאים מבעד לחלון מאסרם. הנה כבר ערב בא, וחשך יליט את הכל. בחוץ אין איש מכיר את עצמו מתוך החשכה. ודאי שאין עוד תקוה לאסירים לשתות מים בליל זה... ושוכבים רבים מהם ונפשם תלהט מצמא וכעס עצור יחד.

והנה בשורת מים! נשים וילדים נדחקים על יד הדלת וההלון וכדים על ראשם ובידיהם.

— מים, מים!—עברה כעין רִנת נחשול בהמון הרצוץ והכל נזדקרו. מבעד חורי הדלת ושבכת החלון הושטו ידים רועדות, קַדַחתָניות, לקחת את הברכה שהובאה להם מבני־אדם... אולם בן־רגע הזרו ידים אלה בושות ונכלמות: „מַסַרִי, מַסַרִי!" נשמעו קולות מעבר לחומה.—„כסף הבו!"

אך לא אנשי הכפר מבחוץ בלבד דרשו כסף בעד כל לגימה, אלא אף הערבים שמבפנים, האסירים שסבלו צמא יחד אתנו, מכיון שהשיגה ידם צפחת מים מן החוץ, שתו ממנה מעט ואת השאר מכרו לחבריהם הצמאים בכסף מלא. וכישהוז מכניסים דלי מים מלא, התנפלו עליו כנחיל דבורים, והמו ורבו, והכו והֻכו, והמים נשפכו לארץ בלי תועלת והיה הלב נרתח למראה: כיצד בני־אדם שיד זרים משלה בם לרעה, שוב אינם יכולים להשלים גם ביניהם לבין עצמם.

פתאם הופיע מעל ראש הגג ה„מודיר" בכבודו ובעצמו.

— מים, מים! — המו מאות קולות אדם כהמות ים—מים, מים! מתים אנחנו...

— טוב, אקריט (ממזרים)! עוד מעט ויהי לכם גם מים, טַרַס!*)

— מים, מים!—קבלו שוב מאות קולות אדם כְּקִבֹּל הולה...

— הן אמרתי לכם, כלבים, באבי־אביכם! מים—ויהי מים!

— חן־חן לך, יַא בֶק, הישם יאריך ימיך! הודו מאות קולות אדם בהתרפסות והכנעה.

הבטחת המודיר לשלה תכף ומיד מים נתקימה רק אחרי הרבה שעות. ועד כה נהפך הבית על יושביו לרעש הקללות והמריבות שמלאוהו מפה אל פה...

צַעַר בַּעַל חַיִּים וְסוֹפוֹ בְּגָ'נִין.

קראו אותו בכל זאת ר' ד. אף על פי שזה שנים רבות שיצא מדעתו וצורת אדם לא היתה לו מזמן רב. מצרע, ומעלה סרחון מפצעיו, מלא כנים גדולות שאכלוהו וִשאֶכָּלָן; עירום ועריה ומגלה קלונו, זָב וְרָר מפיו ומאפו, ועיניו דלוחות, קולו בהמי וכלו בהמי,—היה מעורר לא צער, לא רחמים, גם לא געל נפש, אלא מרעיד את כָּל־בְּךָ יחד עד כדי עצימת עינים מתוך קפאון הדם—ובכל זאת קראו לו עדין ר' ד... ר' ד. המשֻגע. את צלם בלהות זה תפסו לַמלכית כמשתמט מעבודת הצבא וכמרגל... פה נראתה בעליל יד ההנהגה העליונה, בהכניסה שבר־אדם זה בינינו. לשם מה? למען יהי זה למוסר עון

*) טַרַס — מנֻולים.

לנו; למען ידביק זה את פָּניו וצרַעתו ושגעונו בִנו; למען יעשה את חיינו לתועבה...

כי בדרך לכתנו ובנוחנו במאסר סובלים היינו צער לא יִבָטא מנגוע־אלהים זה. כל אחד היה מתרגז ומוחה, בראותו את חברו דוחה את האמלל הזה ומרחיקו מפניו ובו בזמן, כאשר א ל י ו יתקרב ר' ד., ירים קול זעקה ויגרשהו מעל פניו בצער ובשת גם יחד...

וכשעלה בגורל ר' ד. להדחף בין הערבים והתרכים, אז הגיע צערו לאין סוף. הללו בעטו בו ברגליהם, רמסוהו למען ירחק מהם והלאה. ואז היה מְיַלל בקול מפלח לב, כתנים רעבים בליל סתו. ותעל שועת אדם זה השמימה ותרד חדרי נפיש... דבריו וקינתו היו יוצקים געל ורעל בדם ובמח...

— אנה מפניכם אלך, יהודים, ואנה מחמתכם אברח בני אדם! איש אמלל אנכי בארץ! אַ׳, אוֹ׳, וַ׳, אִ׳! והקול נעשה לאט לאט רופס, כמוש, רטוב, והיה גוע יחד את בעליו...

ובדרך היו בין בני גזענו הערבים שצחקו בו כבכדור משחק; כל אחד מתחרה בחברו מי יוכל להרבות בו את מכותיו. היו מכים אותו, יורקים בפניו, מטילים מימיהם בו, זורקים אותו על פגרי נבלות שהיו מֻשלכים בצדי דרכים, עד שמרב ענויים היה ר' ד. מרים את קול שגעונו שהיה לפעמים דומה לגעית פרה ופעמים לנביחת כלב שוטה שירו בו, והוא עדין מפרכס בגסיסה, ובזה היה מבריחם מעליו... צריך להזכיר שהאמלל הזה סבלן גדול היה מטבעו, שהפליא ממש בכח סבלנותו. ועל כן כה איום היה קולו כשפרץ סוף סוף מתוך כבלי סבלנותו המאֻבנת כמהו כלו. אך קץ לכל בשר! — בדרך משְׁלה לג'נין ביום גשם וקֹר חודר, שירד ונקב את הגוף דרך הבגדים, התקרר ר' ד. שהיה ערום לגמרה ונפל גוסס... וכשהביאוהו על חמור לחצר בית הסהר בג'נין יצאה נשמתו לחרות עולם מרע עולם. הכל כאחד ברכו על המות הזה בלב שלם:

—„ברוך דין אמת!"

תַּחַת מָטָר־סוֹחֵף לְמֶרְחַבְיָה.

לא אוסיף לציר את פרטי מלוני הליל, המערות והמרתפים, החורים והסדקים שתחָבונו בהם כל עת לכתנו בגולה. אלה שיזכו לשוב לארצנו ולעבר במקומות

ההם ישתוקקו ודאי לסור ולתור את כל אלה... כדאי הדבר. כדאי לראות היכן וכיצד החניקו ארבע מאות נפש!

כעת הולכים אנו למרחביה. הדרך מג'נין למרחביה גלויה ופתוחה. כצאתך מסביבת העיר והנה העמק משתרע לפניך, ואתה אוהז דרכך ומעמיק והולך עד הגיעך אל עמק יזרעאל! משם נבט אתה להרים אשר מסביב והמה רחוקים גדולים. יציאה זו למרחב העמק המקטין אותך לעמת ההרים, מעוררת כעין הכנעה ומחילה.

תיכף התקדרו שמים. רוח ים נשב. נטפי הגשם גדלו מרגע לרגע. אדמת הטיט הכבדה קִבלה את רגלינו ברגבי־רפש עבים. הרוח הכה זרמים על פנינו, והרעמים הממונו בברק־חזיזים... כל הבגדים דלפו מים, כל הגויות כֻסו זעה, כל הלבבות דפקו במהירות וכל הרֵאות נשמו בקֹצר... הדרך כבדה והאפיל הערב. והיינו חוצים במים ושוקעים בטיט, קפואים מקר ורועדים מקדחת. והיינו כשוחים נגד הזרם וכחותרים אל החוף... והעין כהתה והרגל כשלה. תחת משאות כבדים נאנחו אנשים שמשאם היותר כבד היה נטל החיים, ושהיו כלם בכל זאת חפצי חיים!..

סוף סוף הגענו. בתחנה, תחת כפת השמים, עומדים אנו ומצפים לרַכֶּבֶת שתפָנינה בשבילנו. עומדים בחשכת הערב וקרירותו, רועדים עד לידי נקישת שִנים. וכמו להפרד מאתנו באחרונה נִתַּך מטר־ברד עלינו ויקפיא כל רוח חיים בנו. ומוספפה ונורי — למותר היה להם כבר לפקה עלינו. בטוחים היו שממנה שוב לא תקהנו שום יד... הם התעטפו בגלימותיהם מפני הגשם והיו מציצים עדין מבעד הצוארון עלינו בעין קופאת... והנה הקריבונו לרכבת — „אַיְדִי!" מבהילים ודוחקים אותנו פנימה מבלי חשבון, אם יוכל מספר אנשים עצום כזה להצטמצם שם. כך הם גוזרים — וחַלַּס!..

הבּוּרים חַיִּים וְעֶזְרַת אַחִים.

ישמנים איש בקרון אחד?.. מתחלה לא ידענו כמה הננו בקרון זה וכמה צר מקומנו. תחלה רץ כל אחד ונדחק פנימה להיות מהראשונים. טפסו על המדרגה, נפלו והפילו, כשלו והכשילו, צעקו והריעו כאוזים בשעת כניסתם לתוך הלול. לולנו היה יותר גרוע מלול של אוזים. בלי חור, בלי סדק

כל־שהו להדר בו מעט אויר חפשי. קרון של רכבת־משא, בלי חלונות, צר וקטן ונמוך ומרפש. ושתי שבכות־ברזל היו לו שמבעדן צריך היה לראות את האור ביום ואת האויר בלילה. לראות ותו לא. בחשך ובהבל המחניק שהיה פה עמדו אנשים לעשרות ומישמשו אחד בחטם חברו למצוא דרך אנה יפנו. צעד אי אפשר היה לעשות, לא רק צעד — תנועה, זיז... עד מהרה גבר החם. המים שהיו ספוגים בבגדים ובגוף, גם הם התחממו והחלו מעלים אדים וזעה. אגלי הזעה זחלו מעל הראש עד הפנים, ומשם התגלגלו על פני כל אברי הגוף ודגדגו ודקרו כמחטים היים עד לידי יציאת נשמה — וידים חפשיות לנגב, להתגד קצת, לא היו... גם להכוף מעט, לכרע, לשבת, — שום דבר אי אפשר היה לעשות... בין ארבעת קירותיו האפלים של הקרון שהיו בלתי־נראים המו קולות וקבלנות שאינם משתתקים; והגשם השוטף ויורד דרך ארבת הגג מרטיב ממעל ומתחת נוסף על הרטיבות והרפש שהכנסנו בעצמנו, ונוסף עוד — הפקודות והצוויים, האזהרות והאיומים של האון־באשי*) ועוזריו שגם הם נדחקו פנימה, לשם „החזקת סדר" והשכנת שלום בינינו...

— שַׁמַתָּא יוק**) — צפצף האון־באשי והוא דופק בְּקַת רובהו בקרקע — שַׁמַתָּא יוק!

בה בשעה היה אפל שורר בנפש יותר מאשר בקרון. לא נוצצה כל תקוה לטוב. איש איש והבילתו על גבו, מאפס מקום, עמד תחתיו גם וכחותיו האחרונים היו נמשכים ממנו וחוצה בכאב גסיסה. הכהות אזלו. דפיקות הגשם ויבבות הרוח מעבר לקרון הזכירו כי הכל חי בעולם, נלחם ומתקים, ורק בנו נדמו סערות החיים. קבורים חיים, עלינו לשכח כל תקוה להצלה. ועם תגברת היאוש הנורא, ציץ לפתע — ככל גאולה הבאה בהסח הדעת — כעין קרן אורה, כקול אם. חברינו שבגליל באו! באו והביאו והכניסו לנו מכל טוב! קנקנים מלאים נכנסו מבעד לאותה שבכת ברזל, וריקים יצאו. הצמאים שתו ורוו מים; לא מים סתם, התדעו מה היה במים אלה?—נחמת־אם!...

וככרות־לחם נכנסו מבעד השבכה ההיא.

כיצירים חיים נראו אז, כילדי שעשועים, מלאי ששון החיים, האצים אל מעון הוריהם, מטפסים ועולים על ברכי אבא, מחיכים לקבלת פניו, ללהט עיניו רעבות־אהבה... — הכל, הכל מה שהובא באותו ליל גשם טורד תחת שמים

*) און־באשי — שר עשרה. **) אל מהומה.

הנקרעים לברק חזיזיהם ומחשבים לרדת ארצה, — הכל יזהיר כחלום נשגב, כזכרון קסם. „אם כאלה לנו"—דבר קול חדיש בלב הנעור—„אם כאלה לנו—וחיינו.. בהכרה שהחיים לנו הם ולאחרים—החדלון!..."

אותם אחרים הבליטו אז גלגלי עיניהם, תמהים לנעשה סביבם. — מי היא יד נעלמה זו שם מעבר לשבכה, שמתוך החשכה היא דולה ודולה סעד ושקוי? מי היא אֻמה זאת שלכל מכה—רפואה קודמת מחכה לה על אם דרכים? זובים הם הפעם, אחרים אלה, בכל אשר הובא לנו והם מלקקים כבר כפות רגלינו, מחניפים ומחליקים לשונם עד לגעל. וכמו שמרגיזים הם בשלטונם, כן—ועוד הרבה יותר—הם מרגיזים בהכנעתם!...

ביום המחרת הוציאונו החוצה כשכל הגובאטצ'ים, האונבאשים והצ'אוישים מקיפים אותנו מכל עבר, בוחנים בשבע עינים כל צעדינו. איש מאתנו גם לא פלל לבריח. „בעת—חשבנו—נגיע ברצוננו לדמשק, ובבית־המשפט—משפטים נדבר על כל הרעה שעשו לנו בזדון ונציל את כבודנו ונוציא לאור צדקנו!..." — מחשבות־הבל תמימות! תחת השפעת הנהמה ששלחו לנו אחינו מבעד לשבכה שכחנו כבר עם מי יש לנו פה עסק!...

כאמור, הוציאונו החוצה תחת משמר חזק בשביל — לפלות בגדינו. התפשטנו ערומים לעיני השמש ולעיני רואים עוברים ושבים, והחלונו מפשפשים בבגדינו שרטבו ממי הגשם והעלו זעה והרבו כנים ונתישבו בקְנֵי־כנים... גם בוש כבר לא בושנו גם געל לא געלנו. מאז יצאנו לדרך למדנו מלאכה זו על בֻריה והיינו הכי חרוצים ומתמידים בה. ולו לא עשינוה קבע ערב ובקר וצהרים, כי אז היינו לִבְרות לכנינו, פשוטו כמשמעו... ובכלל במה יש כאן להתביש? מנהג המדינה הוא! חזיון רגיל הוא פה שמחנה שלם מישתרע על הארץ לפתח אהליו, יושב ערום ופולה בגדיו כלו כאחד, כאלו תחת פקידת מפקד...

אולם כשראינו כי אין קץ לעבודתנו, כי הכנים כחול הים רבו בנו ונבקש מאת חברינו להביא לנו גם בגדים אחרים. אז הביאו לנו שקים מלאים בגדים ולבנים. החלפנו ותהי לנו הרוחה!

גם באותו יום גם ביום שלאחריו בבאנו לדְנַגְיָה לא עזבונו החברים המסורים שלנו. גם תבשיל חם, גם לחם לרב, צידה לדרך, ועל הכל — חמימות ולב! ורב הטובה שהשפיעו עלינו חברינו אלה היה לנו למשיב־נפש בכל צרותינו שעברו עלינו עד דמשק, ועד בכלל.

שמונה ימים כלואים היינו בקרונות ההם הנוראים. שמונה ימים לא ידענו משכב לילה ושנת־מנוחה. שמונה ימים רצופים לשמונים איש בקרון אחד! סגורים ומסגרים, עצורים, משוללי יכלת התנועה ואויר הפשי, עם סחי כיח וניע, רפש וסרחון, כנים וצרעת, עם בני אדם העושים צרכיהם תחתיהם, — כה עשינו דרכנו עד דמשק.

רבים נפלו חולים. חֻמם גבר והתמיד, בינתם הסתתרה, ואנחנו, הבריאים, סביבם ועל ידם, לא יכלנו לעשות להם מאומה. מה היה לנו לעשות? גם מעט מים לשבר צמאון החולה לא היה, כל שכן לחבש את ראשו במטלית רטובת־מים, להפיג חמו... שותקים ואלמים שכבו החולים, מקֻפלים תוך עצמם כעֻבָּר במעי אמו, ומאום לא בקשו, מאום לא דרשו. הם חשו שאין ממי לדרש... ורק כשעיניהם היו נפקחות גדולות, תוהות על סביביהן, היתה תהום גדולה נפתחת גם בלב. והאם לפלא הוא כי מתוך הרכבת הוצאנו לקבָרות שלשה אנשים? שלשה אנשים משלנו הלכו בדרכם זה לעולמם, ואנחנו, שנשארנו עוד בחיים, גם בכה לא בכינו, גם הספד לא הספדנום. המוטים באסונות שבאו עלינו כתֻמם, קהתה הרגשתנו.

„בין זאבים חיינו וכזאבים היינו!..“

פִּסְגַּת הָרַע וְקֻרְטוֹב שֶׁל טוֹב.

הגענו דמשקה. פה חזרה מקצת תקוה ללבנו. סוף סוף כרך גדול היא דמשק. מרכז לשלטונות וקרוב ל„שער העליון“ יותר מהסביבה הנדחה שבה עברנו עד הלום. בודאי נמצא פה יחס יותר טוב, שימת־לב לאדם ולצרכיו. ודאי שיש פה רופאים והם יבאו לבקרנו, ודאי בתי־חולים יש כאן, ששמה אחות רחמניה ביד רכה תשתיק פצע וכאב... כה ישבנו עדין אסורים בתוך הקרונות בדמשק, צופים בעינים כלות לעובר ושב, אולי מַכָּר וידיד יראה, אולי שוב תופיע אותה עזרה שמימית שהאירה לנו באותו ליל אפל במרחביה ודגניה...

והנה — בדיקת רופאים! חיש הוציאונו ברעם וברעש, קולות וברקים, כבכל פעם, אל המגרש שלפני בית־הנתיבות ב„קֶדֶם“, מסדרים אותנו בשורות כהלכה, לאמר: פלוני מֻכה על שלא כִּוֵּן לרצון „המודיר“ ופלוני נסטר על לחיו מפני

שלא הבין את פקודת מוסטפה. מחכים אנו בשורות הערוכות לבא רופאים, לבדיקתם לעזרתם, ליחסם הרך, לעמידתם־בקרבתנו העלולה כבר, לפי דמיוננו, להשפיע, להציל כשהיא לעצמה... כי אל מי יש לנו עוד הצדקה לצפות לטובה אם לא לבאי כח ההומאניות, למטיבי . אדם אלה? הלא לרופא אין הבדל בין אסיר ללא־אסיר. אולם גם בזה טעינו. כנראה אין פה הבדל בין רופא לצ'ויש. אחד־אחד נצטוינו מפי הרופאים, שהתיצבו משני עברינו מימין ומשמאל, לפתח פה, לשלח לשון, להושיט יד, למען בדק את חמנו, את קיבותינו. ולא עליכם, אפטימסטים, המאמינים בעתידם התרבותי של אלה, לא עליכם לראות כיצד הכה, כיצד סטר, כיצד רמס, כיצד מולל בידיו וברגליו אחד הרופאים את יהודי זקן אחד דל־גו וצנום, חולה, שמדרגת חֻמו עלתה לארבעים ומעלה! על מה ולמה? אל ישאל השואל. כך יאה לה לאמה זו שימצאו בה רופאים כאלה! מוסטפה, נורי, שחור־צהוב הלז, אותו פרא מבאב־איל־ואד, סלחו לי על שדברתי בגנותכם. נגד מעשה הרופאים הללו אכזריותכם במה נחשבה! רופא — ויהא מכה חולים? מכה חולים — ויהא רופא? דומני שזוהי פסגת הרע בכל מה שראו עיני עד כה.

אולם אין רע בלי טוב... פתגם זה נתאמת לנו גם במדינה זאת. ואין טוב אלא מרחץ...

מהמגרש ההוא הובלנו ישר לבית המרחץ. אמנם לא לטובתנו נתכונו בזה. פחד המתים שמתו לנו בדרך נפל עליהם. ומחשש פן נְנַגַּע את דמשק, מסרונו אל המרחץ. אם כה ואם כה ואנחנו זכינו לרחץ את בשרנו במים חמים, זכינו להיות רגע בבית מרחץ ולהתנהג על פי האֶתִיקה של בית מרחץ... בבית מרחץ האדם ערום. ערום גם מטובת תרבות גם מרעת תרבות... פה נָתַנּוּ חפיש גמור לשיחתנו, לקולותינו שהיו חנוקים עד כה. כמו מאליהם התפרצו קולות, צעקות ושריקות. צחקנו. השתובבנו. אימת הנבצ'ים לא בְעֶתתנו. את בגדינו המלאים כנים — הם ישוב הספיקו להתמלא! — העבירו בקיטור ה„בַחורה"*), ושבו אלינו נקיים וחמים. מחֻדשים ורעננים במקצת יצאנו כלנו החוצה, מסתדרים ללכת לבית־הסהר והוא אחד ממסגדי העיר שהפכוהו למאסר בימים ההם. כשלשה עשר איש חולים נלקחו מבינינו לבית החולים ואנו, יחד את כל המחנה, ארבע מאות איש כֻלם, שמנו פעמינו לַג'מע**).

*) בַחורָה—מכונה המקַטרת את הבגדים ומנקתם מכנים. **) ג׳מע—מסגד.

בְּמַאֲסַר גַ'מָע אֶסְוַיָה וּמְסָבִיב לוֹ.

כשקרבנו אל עצם הג'מע היה ערב. עם חשכה השחירו אבני השחם הגדולות בבנין המסגד כשחור הלילה. מטילי הברזל הכבדים אשר בשבכת חלונותיו נחו כבר על לבנו כמעמסה, אם גם טרם ידענו את אשר צפוי לנו שם מעבר למטילים אלה... .גבה הבנין, גדלו, רחבו, וכל שאר תכונותיו כשער־הבריח הגדול וכמגדל תפלתו הרם, — הכל הכל דבר בשפה כבדה, בסגנון נושן, מתנכר... בחצר המרֻוחת שלפני סף הבית היתה קבועה ברֵכה גדולה ועגָלה ששני ברזים כפופים כשני ראשי עורב שחורים היו שופעים מים אל תוכה. מברֵכה זו יצאה אחר כך מגפת־מות על כלנו אשר הפילה בנו חללים, חללים... מי־מות היו אלה.

אין אף אחד בינינו, האסירים היהודים, אשר נשארו בחיים, הזוכר את הרשם הראשון שעשה עלינו הג'מע בלילה הראשון לכניסתנו. רשם כזה כאלו לא היה כלל. כאלו מתוך חלום־רע שבאחד הלילות הקושמאריים הקיצונו — והנה ג'מע !.. ורק כעבר ימים מספר, אחרי שהספקנו לנוח מעט מכל אשר עבר עלינו בימים כל כך מעטים, התחלנו מסתכלים על סביבנו ולדעת את הנעשה.

פנימיותו של הג'מע היתה יותר נוחה מחיצוניותו. רחב שטחו, גבה קירותיו ורצפת־עצו—הכל היה מכשר לדירה. שמש אמנם לא היה שם זולת הבקר. כל היום צללים וטחב היו שורים בו. אבל אפשר היה בכל זאת לחיות שם. לחיות ולא למות, לולא אותו הרֶז'ים שהנהיגו שם מהימים הראשונים לבואנו. חלונות מרֻוחים היו שם — וסגרים; דלת פתוחה לחצר הגדולה שבחוץ — ונעולה; רוכלים היו באים ומביאים מַכֹּלת וכל מיני מזונות לחורי השבכות — וגרשום; בית כבוד יש שם עם שפעת מי מעינות לרחצה, אולם שם אין אתה יכול לבא לרצונך ולשעת הצורך... שמה יבאו רק במנין... מתלקטים עשרה צְרכנים כאלה על יד הדלת, ומחכים לתורם עד שוב עשרת הראשונים שקדמו להם וכן חוזר התור חלילה. ובלילה — גם לזה לא זכו. על מסגר סגרו את הדלת והנפנים — בתוך הבית נפנו... אין לתנות את גדל הצער של האסטנינים שלנו, היהודים, שלא הרגלו לעשות את בית הכסא סמוך לשלחנם, למשכבם... כל הלילה היו עולים אדים כבדים, מעֻבים, מגֻשמים עד כדי תפיסת עין בם... וסרחון המחראה היה מתפשט ומפיץ את בֵיצֵי הדֶבר בחלל המחֻמם. ואת אלה שאפו אל קרבם ארבע

מאות איש, השוכבים צפופים, דבוקים ומְדֻבָּקים איש באחיו... תכף נפלו רבים למשכב, ובית האסירים נהפך לבית־חולים!..

בימים הראשונים לשבתנו בג'מע סבלנו גם רעב לא מעט. גואלים ועוזרים מקרב אחינו בדמשק טרם קמו לנו. אם עלה בידינו להציץ מבעד השבכות ולהכיר לפעמים בין העוברים ושבים פני יהודי, אז נודע לנו כי יראת החושד, חשד „מרגל", מרחקת בני־אדם מאתנו. „אל אלהים! הככה כבד מאסרנו באמת? הככה טרפים־פסולים הננו עד שגם אחינו בני ישראל יעזבונו ופה תהיה קבורתנו?"

כה עברו עלינו כמה ימים מבלי ראות איש וללא עזרה. בצק נוקשה זה של המלכות — תַּעִין — אכלנו ומי־שתת אלו של בְרֵכת החצר שתינו ולא חששנו כי מות בהם. וכי ברירה היתה בידינו שלא נאכל, שלא נשתה?

לא ימים מועטים עברו: עד שנפתח שער הג'מע וההצרה פנימה הובא אותו דוד גדול מלא גריסים שלוקים במים ואותן הגלוסקאות הקטנות מיסודו של „ועד ההגירה"*). וגם זה היה חסר אותו יחס־האחוה שאליו רעבה נפשנו...

* * *

סדר חיינו הקבועים בג'מע היה כזה. עם שחר קמנו. כל אחד מהר להתלבש ולהיות מוכן לקראת קבלת פנים של שחרית מצד מוסטפה ונורי. הללו היו נכנסים עם כל בקר פנימה ומתהילים בצעקות־פרא:

— יאללה, דָשַׁארַא! — לאמר: לצאת החוצה למנין. כל בקר היו מונים אותנו פעמים, אחת ליציאה, ואחת לכניסה. כבבת־עין היו שומרים אותנו למען לא יחסר איש מאתנו. אולם לא למוסטפה ולנורי ולא ל„מודיר" עצמו, — זה שהיה בודקנו אחת לשבוע על פי פנקסו בקראו בשם לכל אחד, — לא הועיל מנין זה. חסור הסרנו מיום ליום: ערבים בורחים והיהודים — מתים! ככה חִלקו ביניהם שתי אֻמות־אחיות אלה: הללו לעולם הזה והללו לעולם הבא!...

ובכן היו יוצאים תחת שוטו של מוסטפה ונורי כצאן מעֻשׂר זה, מטילים קצת בקור הבקר, מתחממים קצת לאור השמש, מגרים קצת את היצר בחפץ החיים, בשאיפה לדרור... קצת. הכל קצת. ואחר — יַאללַה דָשַׁארַה! נתן קול גדול מעיד עמודי החצר. לאמר: הכל צריכים לעמוד למנין ולהכנס פנימה.

*) ועד שנסתדר עם גרוש יפו, לעזר ליהודים המגרשים.

פרוצְדורה זו של מנין כמה גחוך של רישעה היה בה! לפעמים יכלתָ לעבר בבקר אחד כמה מונים תחת השוט אך ורק מפני שנדמה לו למוסטפה כי אחד חסר. אחד זה היה לפעמים באמת חסר: שוהה בבית הכבוד מבלי השגח בזה כמה חשש ופחד גורם הוא לאלה שאחריותו עליהם... במקרים כאלה היה ה„נמצא" לוקה בגופו כראוי — על שהיותיו המרבות...—וכשאנו מסתלקים מפרוצדורה זו, אנו נכנסים שוב לכלובנו, לכל היום ולכל הלילה, עתידים לספג שם מחדש את כל רבואות המזיקים שאנו יוצרים בעצמנו ומתוכנו...

לעיני המופיע פתאם על סף הבית יראה מחזה איום: בית צר ומארך בלי אור ובלי אויר; קירות גבוהים כהים, מִכְסֵי אבק וקורי עכביש; רצפת־עץ מכסה רפש ודמן, כיח וניע. ענני אבק וריחות זעה, רקבון וגללים... שאון מחריש בן מאות קולות אדם ברגזם ובריבם: ריב על „הקאראוואנה", ריב על ה„תעין", ריב על הסגת גבולים במקומות מושב ומשכב; כרוזי „דַאלָלים" הסוחרים ומוכרים בשארית הפליטה של האסירים המתים ברעב. צעקת־מֻכים ואנהות־חולים. קִבלנות ותרעֻמות. על הרצפה יתגוללו אנשים, כורעים ועומדים אחד על גבי השני. החולים שוכבים בלי נוע, בלי תנועת חיים, זה על יד זה. גם מסלה צרה לעבר ביניהם אין. והיוצאים והנכנסים דורכים על אברי השוכבים ועל ראשיהם. ופני יושבי הבית כסיד כהה. עיניהם שקועות ומתוכן מציץ־המות! גם העמודים הקשתות, הפנות האפלות, הכל בג'מע זה מבליט אימת־מות. „מות!" זהי גם ההרגשה העצמית בלב כל אחד האסירים.

זה לא כבר הנהיגו חדשה; המצאה כלפי הכולירה, לפי דברת מוסטפה; לשטף את רצפת הבית במים בכל בקר. וסוחבים האסירים כל בקר בצאתם למנין את חבילותיהם וכליהם, וסוחבים החולים את מטותיהם על גבם. יש חולים המתגברים והולכים כשהם כושלים:. אולם יש כאלה הטעונים הובלה, נשיאה על כפים, על שכם רעיהם...

— יאללה דשארה! — אך הֻכ־זה הפקודה ואוי לו לאיש אשר יפגר להדחק פנימה בין עשרה ראשונים; את מקומו יתפסו אסירים אחרים מבני ישמעאל. הללו דוחקים את רגלינו מיום ליום וממעיטים את שטח מקומנו. לקבל לפני החובשים לא חפצנו כי הן „דמוקראטיותנו" קדמה לאסירותנו...

בלילה ימש חשך בכל הבית. ממשש אתה רק בידים את האויר המְעֻבה. ורואה אתה לפניך רק גוש אחד ששמו מאסר! בוחן אתה רק צללים של מי

שהיו פעם בני־אדם! מתהפך אתה על משכבך בין גופות פולשים יעל וארס לתוכך, — עד שאתה נרדם שנת־בעתה. ועם בקר תקיץ ובפיך טעם חמוץ, משקעת אדים שעלו כל הלילה מגופית הישנים ומהמהראה שלפני הדלת.

הנה נתנה פקודה לרכת למרחץ. הכל מבריחים ללכת. הכל — לרבות חולים ואפילו המסֻכנים ביותר. המרחץ — מבינים כלם — מטהר ומחטא, לטובתנו הוא. אולם מה יעשה אדם ורגליו אינן מובילות אותו שוב אפילו רמקום שהוא מצטרך?..

* * *

יחד את סדר המנין שהיה נערך בכל בקר היתה נערכת גם בדיקת־חולים. נכנס מוסטפה כשהוא מסלסל בשפמו ההתולי וקורא בקולו השורק והמלגלג: — הסטה־מסטה, מאפיש? לאמר: חולים־בולים, אין? מלגלג לחולים ומבטלם כעפרא דארעא... מה זה חולים?.. הוא עצמו בריא כשד ואיתן. ואיך זה אפשר שיהיו חולים בעולם? וראוי להסתכל כיצד בו ברגע הנחלשים אוזרים כח והחולים יקומו על רגליהם מתעודדים, מתגברים, אומרים להתראות לפני מוסטפה כבריאים למען לא יכיר בחליָם ולא ישחבם לבית החולים... מפני בית החולים יראים כמפני בית המות. אף על פי שהג'מע אף הוא בית מות. פה מונים זרעֵי־מות אלה שמלאו את כל ישותנו, ובית החולים הוא רק הסיום האחרון לפרוצסים שכבר התהוו כאן, אבל כך דרכם של חולינו: לבית החולים אינם רוצים ללכת — והסל! עומד אתה ומוכיח להם על פי ההגיון שבית חולים סוף־סוף בית חולים הוא, ואפילו במדינה זאת, אך לשוא! — ,אין אני רוצה ללכת לבית החולים!'

והחולים מתרבים מיום ליום. מספרם כבר מגיע עד למעלה משליש שבנו. ושוכבים החולים בין הבריאים והבריאים בין החולים. ואין זהירות. זַעֲתך וזעת חברך החולה מתערבות ואינך בטוח, שאתה, הבריא והמטפל עדין בחולים היום, לא תהי מחר כאחד מהם.

כשרציתי לדעת דבר לאמתו, מהי סבת התנגדות זו לבית החולים—לא יכלתי בשום אפן לבא לידי מסקנה ברורה. כי בעוד שרבים השבים מבית החולים קובלים על הסדרים שבו ועל היחס, מהללים אחרים את האויר ואת המים הנמצאים שם. „אמנם—מוסיפים גם אלה—עד באך שמה אל המנוחה, אל ערשך ואל סַבלָתך, מוטל אתה תשע אמות באדמה. ובבית המרחץ של הקַרַנְטִין—

עוד יותר... אולם..." כה היו מדינות תמיד שתי דעות בדבר טיב בית החולים ורעתו. החולים הרבים שהלכו מאתנו ולא מהרו לשוב אלינו זה זמן רב—היו מכ־יעים הכף כלפי המחיבים, ולא פעם כשהחולה שהפצרת בו להשמע וללכת לבית החולים ענה: —„מה אתה רוצה? שאלך למות שם?"—היית מוריד ראשך, משתתק ונפטר ממנו, ולבך זב דם...

ובינתים, בפנים הג'מע, הלך וגדל מספר החולים באפן מבהיל. חוץ מאלה המוטלים במסגד יש כבר רבים שהוצאו לחדרים מיחדים שבחצר. לא במעט קשי עלה גם הדבר הזה! „שהמודיר", זה הבַּקְשִׁישָׁן, הזולל בקר וצהרים על חשבוננו תרנגולות פטומות ומפרנס את כל משפחתו מכספנו, שהוא מוציא מאתנו בערמה ובהבטחות־שוא על מנת להיטיב עמנו,—שהוא ירשה לנו להוציא מחוץ לכתלי הג'מע הולים אחדים שמצבם הקשה דורש שקט ונקיון יחסי. ובכן יש לנו כבר בתי־חולים אחדים. מרכז עם סניפים. רוץ, כל עוד רגלים לך מפה לשם ומשם לפה ועבד! אולם הכחות אפסים. אנשים בריאים כמעט אין. ויחיד— בלי כל עזרה — ותהי היותר קלה — מתרוצץ אתה מבקר עד בקר. ותמיד נדמה לך: מגע קרוב זה! —הן חלה תחלה גם אתה וגם עליך יהיה לבחר באחת מאלה הרעות: בג'מע או בבית החולים... אולם אני השבתי אחרת: לכשאחלה, תכף ומיד לבית החולים אלכה; רצוני לראות: מפלצת זו שקוראים לה בית חולים מהי?...

וכאשר נבאתי כן היה. חליתי. וכעבר ימים מספר התחזקתי והלכתי לבית החולים!

בַּדֶּרֶךְ לְבֵית הַחוֹלִים.

עתה ידעתי למה מאנו תמיד כך ללכת לבית החולים. ללכת דוקה. לו, למצער, אפשר היה לחולה לשַׁנּוֹת מקומו מהג'מע לבית החולים באפן קל, בלי צער ויסורים אלה שהדרך גורמת, כי אז היו אולי מסכימים לבית החולים. אבל—ללכת ברגלים כושלות כשהראש סובב סחור סחור והגב וכל עצמות חוט השדרה רצוצים. כשהקֹר והחם דוקרים בך חליפות את כל מחטיהם, ושניך נוקשות, ועיניך כבויות ובוערות כאחד, ולשונך בפיך יבשה כחרס, והכל סביבך יוצא במחול־שגעון,—כשהנַבַּצ'ים, זה מימין וזה משמאל, ולפעמים גם מלפנים

ומאחור, אצים ורצים ומבהילים ודוחקים אותך בין המון הרהוב הנדחק והדוחף ומכשיל מבלי יודעים—ואם נופל אתה מתעלף יַכּוּךְ בקת־הרובה ולא מים ישקוך להקימך, — כל זה יחד, המצטרף אל ההליכה לבית החולים, הוא כל המורא! — עתה ידעתי!

אתי יחד הלך לבית החולים הזקן החולה ר' ישראל השומר, נשמתו עדן. מחֻלשתו נפל בדרך. רועד ומפרפר כאחוז־שבץ בקש מהחיל המלַוֵנו רחמים להניחו רגע, להרכיבו על גבי קרון, כי לא יוכל בשום אפן ללכת.—החיל, גוי פישוט, שתמול שכב בעצמו קודח, לא הסכים, בהחלט לא הסכים, ודרש שילך דוקה רגלי, עד שנגעתי ידי בתוך ידו עם הכסף שהיה אתי, — ואז נתן לנו לשכר עגלה ונִסַע.

ומה גודל אמללים אלה אשר בפלגי רפש, תחת מטר וברד עליהם לשרך זאת הדרך הארֻכה ברגלים מן הג'מע אל „המרכז קומנדנט' לבדיקת רופא, ומשם לקרַנטין ומהקרנטין לבית החולים — מהלך כמה שעות ? ! ולפעמים תכופות היו קושרים את החולים זה לזה, והם נגררים ונופלים גרִיה אחר גרירה, נפילה אחר נפילה והצחוק האוילי והגס, הנָבָל והבַרבַרי של הנבצ'ים מלוה אותם.

ובית המרחץ של הקרנטין! כל מהלך החִטוי שבו מכשירים את החולה לשם כניסה אל בית החולים גופא! אלי שבשמים!

מביאים את החולה לאחר הבדיקה ובודקים מחלתו מָהִי. בדיקה שנית היא זאת. פושטים את בגדיו, כלמר—הוא צריך להתפשט, ומסתכלים בבשרו ובעורו למען דעת אם טיפוס בַּהֶרֶת או אחרת היא מחלתו. אחר יכניסוהו לפרוזדור המרחץ שמה יפשיטוהו שוב ערום. כל בגדיו יֻקחו ממנו וישֻלחו ל„בַכּוּרָה' ויושבו לו רק אחרי צאתו מבית החולים לשוב למקום שמשם בא— למאסרו. ככה ישב החולה ערום, מחכה לגמר כל הרִשום הנעשה בדֵי זמן ובדי סבלנות מצד הרושֵם. בו בזמן רוחות החרף אינם רוצים לעמד בחוץ ולחכות לך עד שאתה תכנס בשלום אל תוך המרחץ, בפרט כשהדלתות והחלונות פתוחים לרוחה, כלמר שבורים לגמרה... ונכנס הרוח בך ותוֹרדך כלך ואתה מתקרר לגמרה ומסים פה מה שהחלות שם... סוף סוף נכנס אתה למחוז חפצך—בית המרחץ. ואולם—אהה!—לא מרחץ לפניך כי אם מְקֵרָה, מקרה ממש. ואם עוד לא מת בך כח הדמיון לגמרה ואם עוד לא הסתתרה גם בינתך מחם הקדחת, וחשבת אל נכון כי לאחד ממדורי הגיהנום השלכת פתאם!.. ושר של

גיהנום בא אליך ותער בידו, תער גלבים. זה לשם מה?—לשם גלוח הזקן והראש והשָרַת השער בכל חלקי גופך... ומתחנן אתה לפניו שאין בכח ידיך לשלט בתער זו שהיא קהה כעץ, ועלול אתה להשחית בבשרך ולהרעיל דמך בחלודה שבה—אין הלז מבין דברים אלה מה פירושם... „יאללה!" אומר הוא לך והכל נגמר מצדו. ואם לא תמהר לגמר את אשר מוטל עליך—מכות, מכות תאכל די שבעך...—וככה אוחזת יד חולה רועדת בתער מלאה חלֻדה, מלאה פגימות, והותכת בבשר החי עד שהיא מסירה את הישער מתחת לבית השחי, ואת שער הרגלים... ומכיון שגמרת מלאכה נעימה זו—„בא וקרב הנה, ממזר!"— קורא שוב קול בעל נעימה ידועה. ומושיבך שר של גיהנום זה לפני ברז אחד, ועל פני כל גופך יורדים קלוחים, קלוחים של אש ומים מעֹרבים, של מים רותחים ומי־שלג בזה אחר זו. ואם מרֻצה אתה ביסורים חביבים אלה, הנהו מגרש אותך אל חדר אחר, חדר ההלבשה, חדר שאינו טוב מהקודם. מבקש אתה ללבש את בגדיך, את בגדי־חָליך אשר יתנו לך — ואין.

— איפה בגדים? שואל אתה לשר של גיהנם זה המחזיק את הסיגרה בפיו ומקטר להנאתו.

— במכונה!—עונה הוא לך כשהוא מוסיף לקטר. תשובתו כל־כך שקטה, שלוה עד שנדמה לך כי הוא הוא מכונה זו שעליה זה עתה דבר...

והנה — בשעה טובה ומצלחת! הובאו הבגדים. ומתחיל אתה מעלה על בשרך הקפוא ומצֻנן בגד אחר בגד ורואה הנך לתוספת צערך כי רטובים הם בגדים אלה. עוד לא הספיקו להתיבש כלל וכלל, ושניך דא לדא נקשן.

יוצא אתה החוצה על דרך בית החולים—אה, כמה רחוק עדיין בית חולים זה ומה ארך הוא זמן הליכתך אליו!—ויחף וגלוי־ראש וחצי ערום הנך נסחב בידי חַיָל זקן תש־כח וקַר כאותו קֹר השולט בראשך המגֻלח ובבשרך הערום.

— „יַא וַאש, יַא וַאש!"*) אומר הוא לך ברצותך להחיש צעדיך המתמוטטים למען הפטר מצרותיך וממנו גם יחד ולבא למשכב של מטה מֻצעת כר וכסת נקיים באותו האולם המרֻוח שהרבו לצַיְרו לך החברים ששכבו שם.—

— יַא וַאש, יַא וַאש! *) עוד פנאי לך, עוד היום גדול!—ואנוס אתה לעכב צעדיך היחפים על גבי שלג אבני המרצפת ביום חרף קר, המנשב עליך מהררי החרמון והצלמון.

וכאלו מתוך ערפל אתה נופל אל בית החולים!

*) לאט, לאט!

בְּבֵית הַחוֹלִים.

שנים נכנסנו ואחד יצאתי... אותו זקן, ר' ישראל השומר, לא יצא. מת שם מאותה סבה שמתו שאר אחינו בבתי החולים שבדמשק. ואני הגבר ראיתי כיצד נכנסים בני אדם לתוך בית־מות זה וכיצד הם מונים פה את ימי ענים ולילות נדודיהם עד... עד שהם כלים וכבים כנר זה. יש מהם שצער מיתתם גדול מצער חייהם, וקללה על שפתותיהם הקרות. ויש שבאֵלֶם ימותו מות ילדים שלא חטאו... את הכל ראיתי, וקבלתי על עצמי להציב זכרון למתים ולחיים, לגולל את כל המחזות הנוגים שעברו בין כתלי סוגרנו.

כל היום ישכבו החולים, חצים ערים וחצים נמים, רועדים מקר ומתכנסים תחת מכסה דק וקל. קר. באולם הארך שולטת דממת חצר־מות. רק לעתים אנחת־חולה תפריע את הדומיה. ביניהם לבין עצמם אין החולים משוחחים. כל מה שיש להגיד — בשתיקתם של החולים הוא מֻגד, ובפניהם הזעומים הדלים והחורים... אין יוצא ואין בא. אין למי לצפות, אין למה לחכות. מי־גריסים בבקר ומי־גריסים בערב, מדידת חם בבקר ומדידת חם בערב — מה עוד? למה זקוק חולה? חלב פה ב„בל יראה ובל ימצא". חמאה כל־שכן. סֻפּר — טרפה ופסולה פה. ה„סֶר־טַבִּיב" *) אוסר. אם תשחד את האחות וְגנבה לך מעט מאשר תתאו נפשך הרעבה, וְגנבה לך וגנבה ממך... דבר אחד ישנו פה לרב — מים! מים כמו שהם, מי־פיג'ה**) קרים, פשוטים, חיים, לא רתוחים. והחולים—המסֻכנים ביותר — ישתום, יגיחו ירדן אל קרבם, יָחלו, יצננו את קיבתם וימותו. תה, מים רתוחים — אסור ואסור! אם החלות להראות סמני חיים במשהו אחרי הקריזיס של מחלתך, ומהרו להאכילך פת קיבר וגריסים יבשים. אם לא תוכל לאכל—וצמת ומת שבע ביום. קבל לפני הרופא!

— הֲמִפִּי אפריש לך סעדת הבראה להבריאך? — תהיה תשובתו, אם יחוננך בתשובה בכלל. — ככה עוברים ימים מימים קשים על אלה שנפל בגורלם להכנס לבית מות שיטתי זה. לא לחנם כה גדולה השנאה המֻשרשת בלב העם פה אל בית החולים, ל„חַסְטַהחַנִי"...

— אַן—אַן—דִין, חַסְט־חַנִי!—מקלל ההמון את המוסד הזה—והצדק אתו.

*) סֶר-טַבִּיב — הרופא הראשי. **) פיג'ה—מעין על-יד דמשק.

הנה בא הלילה. השקט השורר פה כל היום משתרר עוד יותר במלא כל הבית. לעתים רק מבקע ועולה הנה מהקומה התחתונה קולן השרקני של האחיות בריבן ובקללן זו את זו. חולה אחד מתהפך על משכבו ביסורי חליו ובהזיות חמו. חולה שני קופץ פתאם ממשכבו ערום, יחף, רץ כמשגע על פני רצפת הבית ודופק בדלת:

— א׳, אחות רחמניה! — הוא ממלל וצועק דברים מטרפים מתוך חמו שעלה וחוזר עליהם כמה פעמים עד שהוא נרגע וחוזר אל משכבו. ולפתע — יפרץ בבכי עצור והנוק, מי יודע מה ראה אמלל זה בטרופו? אולם הנובאטצ׳י הוא יודע כיצד מתנהגים עם חולים, והוא נגש אליו לאטו, ממתין רגע, מביט בפני הבוכה, ומכת־לחי תמחץ את מחו של החולה הקודח...

הנה עוד אחד. יורד הוא מעל מטתו, מתכון לרוץ לאיזה מקום... והוא נופל ארצה, באין כח להמשיך דרכו. ותוך כדי זה אסון קרה לו, אסון ובשת... וכי על זה יתאפק עוד רוח הנובאטצ׳י ולא יכהו, ולא יבעט בו ברגל? והחולה גוסס, קרוב למיתה... מי הוא זה המסכן? הן זהו בֵּריל! ברילי הגבור והחסן, אַח, מה שֻׁנו פניו! כלו שלד, גל עצמות כלו! וסופו של ברילי זה? הוא מת מות מעֻנים תחת מהלומות יד נובאטצ׳ים ובעיטת רגלי אחיות, אחיות רחמניות! לא ענה, לא קבל ברילי לכל המועקות שגרמו לו, ובשתיקה מת.

ואותו זקן שנכנס יחד אתי כגבר צעיר, חולה רק קדחת קלה—יום אחד היה מטפל בבית החולים בשכנו־למטה, כהגנב, ובמסירותו כי גדלה, הלעיטו תפוחי אדמה קרים וקשים והשקהו מים. כהגנב אכל ושתה מידי חברו, ובו־בלילה מת. לאחר מותו של זה סגר עיניו גם ר׳ ישראל, כאלו מהר אחרי חברו שטפל בו...

הנה ר׳ שאול, ירושלמי טוב ותמים, חלה פתאם שוב ברגע שהיה כבר צריך לצאת מבית החולים, מפני שהלבישוהו בגדי חולה טיפוס הבהרת. ויצו הרופא להעבירו משם למחלקת הטיפוס. ויסחבוהו בקרירות גמורה על פני הקרקע בכדי להושיבו בקרון פתוח ביום חרף קר, מגשים והוא גועה אִלֵם כעגל שחוט... כעבר זמן־מה מת.

חולה אחד הגיחו בחדר המתים, שלשה ימים רצופים שכב שם. וכל יום היו משכיבים מתים לרגליו כשגופותיהם נוגעות בגנפו עד שיצאה נשמתו...

ועוד מעשה בחולה שהיה רואה כיצד מַזִּים לרעו נסיוב של חיים ולו לא יַזּו אך ורק מפני שהוא לא שחד מכספו...

וכך מתו ארבעים נפשות אדם בעוֹן אדם.

תמיד על דרכי בגולה חפשתי בין אלה שבהם היינו תלוים למצער זוג עינים טובות, עיני אדם... ולא מצאתי! וגם פה בבית החולים, בין נשים, אחיות רחמניות, לא מצאתי. כלם פה מ„הסר־טביב" עד הרופא, מהאח עד האחות—כלם באים אל החולה בקולי־קולות ובפריטנסיות, כאלו אשמתו הוא זאת שחולה הוא.

הרופא,—בקלות דעת פוסח על חללי־רשלנותו ובוּרותו כפסח על פגרי מתים בשדה קטל. כמה מחלות הנתנות להרפא על נקלה הביאו מות אך ורק מחסר התענינות בחולה.

והאחיות—פליטת זהמת הכרך החוטא וחלאתו. תמה אני כיצד מֻתרות הן לבא בין חולים? בטוּן ציני שאינו מש מפיהן צווחות הן כל היום באזני החולים, מתגנדרות ומסתובבות לפניהם למען הרגיזם...

אולם כשהחולה צועק־קורא לעזרה מעצמת מכאובים, מבקש מים, מבקש רחמים, לקולו אחות רחמניה העומדת פה על ידו לא תַענה ולא תפנה אליו. ומבלי שֹׁחַד, מבלי קנות את לבה בכסף וממתקים לא תשיג פה אף פעם חליפת לבנים נקיים ובגדים, אם גם אכלוך הכנים. ראיתי גם אחיות־רחמניות שרמסו ברגל חולה אחד שהיה אנוס לעשות צרכיו בבית על יד מטתו... הן התאספו סביבו, רקקו בפניו והפכוהו על הארץ ובעטו בו...

היה זמן מועט שאחיותינו בנות ישראל התנדבו לבא במחיצתן, בבית החולים זה, בשביל לעזר לנו ולהצילנו מהמות... אך בנות הנכר הללו קנאו בחריצותן וישרן של אחיותינו והלשינו עליהן לפני הסֶר־טַביב עד שהצליחו להרחיקן. ומשנשארו להיות שוב המושלות היחידות פה בבית החולים, החלו מתנקמות בנו החולים...

וכשאתה מנסה לתבע עלבון ולדרש צדק עונים לך בנמוק כזה:

— ולמה אפוא אתה אסיר?...

* * *

כשלשה שבועות שכבתי בבית החולים, ומפני שמהלך מחלתי היה כסדר ודעתי היתה צלולה עלי כל הזמן, על כן אפשר היה לי לראות ולזכר הכל מה שעבר לעיני.

עתה כשנשארתי אחד האחרונים בבית חולים זה (מפני שימי הקרנטין שלי עוד לא נגמרו) מטיל אנכי על פני הבית הקר הזה יומם ולילה, עובר ממטה למטה, מהדר לחדר, נזכר בכל אלה ששכבו שם, בחייהם ובמיתתם, ולבי מתמלא פחד. אולם יש בין זכרונות המתים שלנו גם כאלה שהם יקרים לי ואני מחזיק בם ואיני מַרְפֶּה מהם אף רגע. אלה הם נשמות חברים שהלכו לעולמם.

הנה שטרַיפלר, שמואל שטריפלר. הוא מת! היום רק נודע לי הדבר. זה כמה שלא היה ידוע על אדותיו כלום. ועתה—נתברר הדבר. בבית חולים אחר מת. והיום קבלתי את הידיעה. והוא אחי לספינה היה. זוכר אני אותו מפגישתנו הראשונה על מעקה הספינה. טבעות הזהב נוצצו מעל אצבעותיו מול שמש ים.

— בן־זינה!—ענני כששאלתיו: מאין יהודי?

— לפלשתינה! ענני שוב על שאלתי: לאן?

— לעבד! ענני בשלישית כשחקרתי: לשם מה?—הוא „שואף לאדמה". ובבואו לארץ הראה כי לא סתם שאף—הוא עבד, הצטין, התמהה. במשך שנות עבודתו סבל אסונות. אשתו הצעירה מתה עליו. אך תמיד היה מאמין ומקוה. בפתח תקוה הסכים עם נתיני אוסטריה לעמד לפני הרשות, כדי למַלֵּט מידה את חבריו הנרדפים. אותו רגע שהסכים—לכל הסכים, לרבות את הענויים שמידי האכזרים שם בפתח תקוה. ואף פעם במשך גלותנו ומאסרנו לא הזכיר את הדבר, אף פעם לא התלונן על מי שהוא... לא התאונן גם כשידע כי נוטה הוא למות.

והנה גרויליך, מנחם גרויליך, זה הילד החביב, אשר היה מהלך בדרכים מקצה ארץ ישראל עד קצה, מוליך ומביא כל דבר שבעניני הפועלים חבריו, בזריזות ובעתו, „הדאר של הועד המרכזי", כן קראו לו חבריו בחבה. לילה או לפנות בקר כי יעירוהו:—„לך למקום פלוני!" קום יקום ורץ כצבי.—והנה גם הוא מת.

שבתי אל הג'מע. ומצאתי את איזיק מָהרינג מוטל מת. איזה אסון! זהו כבר הקרבן השלישי מאותם ה„אוסטרים": חברם של שטריפל וגרויליך הוא.

ספרו לי עליו: כשנגשו אליו בפתח תקוה בו־ביום שחפשו את ה„ארבעים ושנים" ואמרו לו: רצונך להלוֹת אל חבורת האוֹסטרים הבאים תמורת אחרים לשם הצלת אחים ממות בטוח? לא הרהר, לא פקפק וענה: „באשר תלכו—אלך!"... וכל הדרך עיף וחלש נשא דומם בצער כלם. לפני מותו מללו עדין שפתיו:

— יודע אני כי מת אנכי, אך רצוני למות בין חברים... הואילו ובאו, שבו על ידי!...

ולעיני חבריו יצאה נשמתו!

תם חלק ראשון.

שלהי חרף שנת התרע״ח.
מאסר חאן-איל-באשה,
דמשק.

ראשי הפרקים:

Zigel, I
Ba-ma'asar uva-golah